

Fjodor Dostojevski-Bele noci

»... Il bješe stvoren radi toga
Da makar časak proživi
Kraj srca tvoga?...

Iv. Turgenjev.

PRVA NOĆ

Bila je divna noć, onakva noć kakva može jedino onda biti, ljubazni čitatelju, kad smo mladi. Nebo bješe tako zvjezdano, tako svijetlo, te kad ga pogledaš, i nehotice si morao da sebe zapitaš: zar pod takvim nebom, mogu da žive svakakvi srditi i hiroviti ljudi? I to je novo pitanje, ljubazni čitatelju, posve novo pitanje, ali bog ti ga što češće slao na dušu!... Govoreći o hirovitoj i različitoj srditoj gospodi, nisam mogao a da se ne sjetim svoga smjernoga vladanja cijeloga toga dana. Još od jutra me počeo mučiti neki čudni jad. Odjednom mi se učinilo da mene svi ostavljaju sama i da me se svi odriču. Svaki ima, dakako, pravo da upita: a tko su ti svi? Jer, evo, već je osam godina kako živim u Petrogradu i nisam uspio steći gotovo ni jedno poznanstvo. Ali šta će mi poznanstva? I bez toga mi je poznat cijeli Petrograd; zato mi se, eto, i učinilo da me svi ostavljaju kad se digao sav Petrograd i odjednom otputovao na ljetovanje. Strašno mi je bilo ostati sam i tri sam puna dana lutao po gradu u silnu jadu i nikako nisam razumijevao šta se to sa mnom zbiva. Otišao sam na Nevski prospekt, otišao u park, švrljao po obali — nema ni jednoga od onih lica koje sam navikao sretati na tom istom mjestu u neko doba, cijele godine. Oni, dabome, ne znaju mene, ali ja znam njih. Znam ih potanko, gotovo sam proučio njihove fizionomije — i uživam u njima kad su veseli, i obuzima me tuga kad se oni mršte. Skoro sam zapodjeo prijateljstvo s jednim starčićem, koga svaki bogovetni dan srećem u neko doba na Fontanki. Fizionomija mu je tako dostojanstvena i zamišljena; uvijek šapuće pod nos i maše lijevom rukom, a u desnici mu je dug, čvorav ljeskovac sa zlatnom jabukom. I on je primijetio mene te se srdačno zanima za mene. Ako se zbude da ja u određeno vrijeme nisam na tom mjestu na Fontanki, uvjeren sam da će njega obuzeti tuga. Zato mi ponekad skoro i da se pozdravljamo, osobito kad smo obojica dobre volje. Nedavno, kad se puna dva dana nismo vidjeli te se sastali trećega dana, već se i mašili šešira, ali na svu se sreću snašli za vremena, spustili ruke i pažljivo se mimoišli. Poznate su mi i kuće. Kad idem, svaka kuća kao da istrkuje pred mene na ulicu, gleda iz sviju prozora na mene i tek što mi ne govori: »Zdravo, kako vaše zdravlje? I ja sam, hvala bogu, zdrava, a u mjesecu će svibnju meni dometnuti kat.« Ili: »Kako vaše zdravlje? A mene će sutra da opravljaju.« Ili: »Gotovo sam izgorjela i pri tom sam se uplašila.« I tako dalje. Među kućama imam ljubimica, imam prisnih prijatelja; jedna od njih kani ljetos da se liječi kod graditelja. Namjerno ću se svraćati svaki dan da je ne bi, očuvao je bog, naliječili na mrtvo ime!... Ali nikada neću zaboraviti dogodovštinu s jednom prelijepom, svijetloružičastom kućicom. Bila je to takva umiljata zidana kućica, tako me je prijazno gledala, tako je ponosito gledala svoje nespretne susjede da mi je srce zaigralo od sreće kad sam kraj nje prolazio. Odjednom prošle nedjelje prolazim ulicom, pa kad pogledah

prijatelja, začuh žalostivi krik: »A mene bojadišu žutom bojom!« Zlikovci! Barbari! Nisu ništa pošteđjeli: ni stupove, ni krovni vijenac, te moj prijatelj požutio kao kanarinac. Radi te mi se zgođe gotovo razlila žuč i sve dosad ne mogu da gledam moga unakaženoga jadrnika, koga su obojili bojom nebeskoga carstva.

Ti, dakle, razumiješ, čitaoče, na kakav sam način poznat s cijelim Petrogradom.

Rekao sam već da me je cijela tri dana morio nemir, dok mu se nisam dosjetio uzroku. I na ulici mi bješe ružno (ovoga nema, onoga nema, kamo se djeo onaj?) — a i doma se nisam snalazio sam sa sobom. Dvije sam se večeri domišljao: što li meni nedostaje u mojem zakutku? Zašto mi je tako neprilično ostajati u njemu? — I u čudu sam razmatrao svoje zelene, zadimljene zidove, strop s kojeg visi paučina, što je Matrjona goji vrlo uspješno, razmatrao sav svoj namještaj, ogledavao svaku stolicu i mislio, nije li ovdje nevolja, (jer ako kod mene makar i jedna stolica ne stoji onako kako je stajala jučer, ja se i sam onda ne snalazim), gledao na prozor, i sve uzalud ... nije mi nimalo odlanulo! Pomislio sam dapače da zovnem Matrjonu i da je odmah očinski ukorim radi paučine i uopće radi neurednosti; ali ona me samo u čudu pogledala i otišla, ni riječi mi nije odgovorila, tako da paučina još i danas sretno visi na svome mjestu. Naposljetku sam se tek jutros dosjetio što je posrijedi. Eh! Ta oni izmiču od mene na ljetovanje! Oprostite mi trivijalnu riječcu, ali meni nije bilo do visokoga stila... jer eto sve, što god je bilo u Petrogradu, ili se preselilo ili se seli na ljetovanje; jer svaki čestiti gospodin ozbiljne vanjštine, koji naima kočijaša, u mojim se očima pretvarao odmah u čestita oca porodice, koji nakon svakidašnjih službenih poslova odlazi bez prtljaga u krilo svoje porodice, na ljetovanje; jer u svakoga je prolaznika bio sada već sasvim drugačiji lik, koji tek što ne govori svakomu sretaocu: »Mi smo, gospodo, ovdje tek tako, usput, a za dva ćemo sata otići u ljetovalište.« Ako se otvori prozor, po kojem najprije zabubnjaju tanani, bijeli kao šećer prstići, te se promoli glavica ljepušaste djevojčice, koja doziva raznosaa lonaca za cvijeće — meni se onda onoga časa činilo da se to cvijeće tek samo onako kupuje, to jest i ne kupuju ga zato da se u zagušljivom gradskom stanu naslađuju proljećem i cvijećem nego će se, evo, vrlo brzo preseliti svi na ljetovanje i cvijeće će ponijeti. Štaviše, tolike sam već uspjehe postigao u svom novom, osobitom načinu otkrivanja da sam mogao već bez zabune, jednim pogledom otkriti u kakvom tko ljetovalištu živi. Žitelji Kamenoga ili Apotekarskoga otoka ili Peterhofske ceste isticali su se proučenom finoćom manira, gizdelinskim ljetnim odijelima i krasnim kočijama, na kojima su doputovali u grad. Žitelji Pargolova i iz daljega na prvi su pogled »imponirali« svojom razboritošću i ozbiljnošću; posjetitelj Krstovskoga otoka odlikovao se nepomutivo veselim likom. Kad bi mi se dogodilo da sretnem dugu povorku vozača, koji s vodicama u rukama lijeno koračaju pokraj kola, natovarenih cijelim brdima svakakva pokućstva, stolova, stolica, divana turskih i neturskih i drugom kućnom starudijom, na kojoj povrh svega toga često sjedi na vrhu kola slabašna kuharica i čuva gospodsko dobro kao zjenicu svoga oka; kad bih gledao čamce, teško natovarene kućnom starudijom, kako plove po Nevi ili Fontanki, do Črne rijeke ili do otoka — kola su se i čamci u mojim očima desetorostručili, stostručili; činilo mi se da se sve diglo i krenulo na put, sve se cijelim karavanama seli na ljetovanje; činilo se, sav se Petrograd grozi da će se prevratiti u pustinju, tako da sam se naposljetku stidio, vrijeđao i žalostio; nisam baš nikamo i ni za što imao da odlazim na ljetovanje. Pripravan sam bio da odem sa svakim kolima; da

otputujem sa svakim gospodinom čestite vanjštine, koji naima kočijaša; ali ni jedan, baš nitko nije mene pozvao; kao da su me zaboravili, kao da sam im i zaista tuđ!

Hodao sam mnogo i dugo, tako da mi je po mojem običaju sasvim pošlo za rukom da zaboravim gdje sam, kadli se odjednom nađoh kod mitnice. Za tren sam se odobrovoljio, koraknuo onkraj brklje, krenuo između zasijavanih njiva i livada, te nisam osjećao umornost, nego sam svim svojim bićem osjećao da mi neko breme spada s duše. Svi me prolaznici gledaju tako prijazno i upravo samo što me ne pozdravljaju; svi mi se tako vesele kako mi se još nikada nije događalo. Kao da sam se odjednom stvorio u Italiji — toliko je priroda iznenadila mene, polubolesnoga građanina, koji se skoro zagušio među gradskim zidinama.

Ima nešto neobjašnjivo dirljivo u našoj petrogradskoj prirodi, kad ona, s dolaskom proljeća, iskazuje odjednom svu svoju moć, sve sile što joj darovaše nebesa, kad prolista, nagizda se i zašareni cvjetovima... Nekako preko volje podsjeća me na istrošenu bolesnu djevojku, koju gledaš ponekad sažalno, ponekad s nekom samilosnom ljubavlju, a ponekad je prosto ne primjećuješ, ali odjednom ona, u jednom trenu, nekako iznenada postaje neobjašnjivo i neodoljivo krasna, a ti preneražen, omamljen preko volje pitaš sebe: kakva je sila primorala te sjetne, zamišljene oči da se blistaju takvim žarom? Što je natjeralo krv u te blijede omršavljene obraze? Šta je te nježne crte na licu pretilo strašću? Zašto se tako nadimlju te grudi? Šta je tako nenadano pobudilo snagu, život i krasotu u licu bijedne djevojke, primoralo ga, da se zablista takvim osmijehom, da oživi takvim smijehom, što se sija i baca plamsaje? Obazireš se naokolo, tražiš nekoga, domišljaš se ... Ali trenutak prolazi i sutra ćeš možda i opet sresti onaj isti zamišljeni, rastreseni pogled, kao i prije, ono isto blijedo lice, onu istu pokornost i bojažljivost u kretnjama, i čak kakanje, čak tragove neke tuge koja ubija i nekoga jada zbog časovita zanosa... I žao ti je što je tako brzo, tako nepovratno uvela trenutačna krasota, što se tako varljivo i uzaludno zasjala pred tobom — žao ti je zato što nisi dospio niti da je zavoliš...

A ipak je moja noć bila ljepša nego dan! Evo, kako je to bilo:

Vratio sam se u grad vrlo kasno i već je bilo izbilo deset sati kad sam se stao približavati stanu. Put me vodio obalom uz kanal, gdje u to doba nećeš sastati ni žive duše. Istinabog, ja stanujem u najudaljenijem dijelu grada. Idem tako i pjevam, jer kad sam sretan, uvijek brundam što god sebi, kao i svaki sretni čovjek, koji nema ni prijatelja, ni prisnih znanaca i koji u radosnom času nema ni s kim da podijeli svoju radost. Odjednom mi se dogodi najnenadanija zgoda.

Postrance, naslonjena na ogradu kraj kanala, stoji ženska; nalaktila se na rešetku i kao da pozorno gleda u mutnu vodu, u kanalu. Na njoj je vrlo mio žut šeširić i koketan crni ogrtač. »To je djevojka i, svakako, crnka« — pomislih. Čini se da nije čula moje koračaje, nije se ni ganula kad sam prošao, a zadržao sam dihanje i srce mi je jako zakucalo. »Čudno!« — pomislih — »zacijelo se jako zamislila zbog nečega«, i odjednom zastadoh kao ukopan. Pričulo mi se prigušeno ridanje. Da! Nisam se prevario: djevojka plače, a časak potom sve još jeca te jeca. Bože moj! Srce mi se stislo. I koliko sam god bio bojažljiv prema ženama, ali ovo je takva prilika!... Vratim se, koraknem prema njoj i zacijelo bih izrekao »gospođo« kad ne bih znao da se taj uzvik već tisuću puta izricao u

svim ruskim romanima iz velikoga svijeta. To me je jedino zadržalo. Ali dok sam tražio riječ, djevojka se prenula, ogledala, snašla, oborila oči i šmugnula pokraj mene obalom. Krenem odmah za njom, ali ona se dosjetila, ostavila obalu, prešla ulicu i pošla pločnikom. Nisam se usudio da prijedem ulicu. Srce mi je treptalo, kao ptici kad je uhvatiš. Odjednom mi pritekla u pomoć jedna zgoda.

Na drugoj strani pločnika, nedaleko od moje neznanke, pojavio se iznenada gospodin u fraku, u solidnim godinama, ali ne može se reći i solidna hoda. Hoda teturajući i oprezno se opirući o stijenu. A djevojka leti kao strijela, žustro i bojažljivo, kao što uopće idu sve djevojke koje neće da im se tkogod nametne i noću ih prati kući, a gospodin koji tetura ne bi je dabome nipošto stigao da ga moja sudbina nije navratila da potraži umjetnih sredstava. Odjednom moj gospodin bez riječi skoči i poleti što su ga noge nosile, trči da stigne moju neznanku. Ona juri kao vjetar, ali gospodin ljuljajući se stiže je, dostigne, djevojka vrisnu — i... ja hvalim sudbini za izvrsnu čvoravu palicu što mi se u taj čas našla u desnici. Za tren sam se stvorio na pločniku s druge strane, za tren razabrao neznani gospodin o čemu se radi, posve se pribrao, ušutio, zaostao i tek kad smo bili već odmakli vrlo daleko, prosvjedovao protiv mene prilično energičnim riječima. Ali do nas su jedva i dolijetale njegove riječi.

— Dajte mi ruku — rekoh mojoj neznanki — i on se neće više usuđivati da vam se približi.

Ona mi šuteći dade ruku, koja joj je još drhtala od uzbuđenosti i prepasti. Oh, neznani gospodine! Kako sam te u taj čas blagosiljao! Pogledam je letimice, bila je milolika i crnka — pogodio sam; na crnim joj se trepavicama blistaju još suzice od malopredašnje prepasti, ili od predašnjega jada — ne znam. Ali na usnama joj se već sijao smiješak. I pogleda me kradom, malo se zarumenjela i oborila oči.

— Eto vidite, a zašto ste me onda otjerali? Da sam bio ovdje, ne bi se ništa dogodilo...

— Ta nisam vas poznavala; mislila sam da i vi također...

— A zar vi mene sada poznajete?

— Malko. Evo, na primjer, zašto dršćete?

— O, vi ste odmah pogodili! — odgovorim zanesen što je moja djevojka tako mudra: to uz krasotu nikada ne smeta. — Da, vi ste odmah pogodili s kim imate posla. Istina je, ja sam bojažljiv prema ženama, ne poričem, nisam manje uzbuđen nego što ste vi bili čas prije, kad vas je zaplašio onaj gospodin... Nekako sam zbunjen. Kao da je san, a ni u snu nisam slutio da ću ikada govoriti bilo s kakvom ženom.

— Šta? Doista?

— Da, ako mi dršće ruka, dršće zato jer je još nikada nije držala ovako ljepuška, maljucna ručica, kao što je vaša. Sasvim sam se odvikao od žena; to jest, nisam se nikad ni bio privikao na njih; ta ja sam samac... Ja i ne znam kako se govori s njima. Evo i sada

ne znam — nisam li vam rekao kakvu glupost? Recite mi iskreno; upozoravam vas, ja nisam uvredljiv...

— Ne, nije ništa, nije ništa; naprotiv. A ako baš zahtijevate da budem iskrena, reći ću vam da se ženama mili takva bojažljivost; a ako želite još više da znate, mili se i meni i neću vas otjerati sve do kuće.

— Natjerat ćete me — započeli, zadišući se od zanosa — pa ću se odmah prestati plašiti i onda — zbogom sva moja sredstva!...

— Sredstva? Kakva sredstva, za što? Ta to već ne valja.

— Oprostite, neću, omaklo mi se s jezika; ali kako biste htjeli da u ovakvom času ne bude želje...

— Da se svidite, je li?

— Ta da; ali budite, zaboga miloga, budite dobri. Smislite tko sam ja! Ta meni je već dvadeset i šest godina, a nisam nikada nikoga sastajao. Kako bih dakle znao lijepo da govorim, spretno i zgodno? A za vas će biti bolje kad sve bude otvoreno i raskriveno... Ja ne umijem da šutim kad srce u meni govori. Ali svejedno... Hoćete li povjerovati, niti jedne žene, nikada, nikada! Nikakva poznanstva! I samo sanjam svaki dan da ću napokon sresti jednom bilo koga. Ah, da vi znate koliko sam puta bio zaljubljen...

— A kako, u koga? ...

— Pa ni u koga, u ideal, u onu koja bi mi se prisnila u snu. Ja stvaram u mašti cijele romane. O, ne znate vi mene! Istina, ne može se bez toga, sastajao sam dvije, tri ženske, ali kakve su te žene? Sve su takve gazdarice da... Ali ja ću vas natjerati na smijeh, pripovjedit ću vam kako sam nekoliko puta zamišljao da naprosto tako zapodjenem na ulici razgovor s kakvom aristokratkinjom, razumije se, kad je sama, dakako bojažljivo, s poštovanjem, strastveno; kako joj kažem da propadam ovako sam, neka me ne tjera, da nemam načina da se upoznam s nekom ženskom; kako je uvjeravam da žena ne smije odbijati bojažljivu molbu ovakva nesretna čovjeka kakav sam ja. I napokon tražim jedino to da mi rekne dvije-tri sestrinske riječi suosjećajne, da me ne tjera, da već prvog časa povjeruje u moju riječ, da sasluša što ću govoriti, da mi se nasmije, ako ju je volja, da mi udahne nade, da mi kaže dvije riječi, samo dvije, a onda makar se i nikada više ne sastao s njom!... Ali vi se smijete. ... Uostalom, zato i govorim...

— Ne zamjeravajte; smijem se tomu što ste sami sebi neprijatelj, a da pokušate, pošlo bi vam možda za rukom, sve ako bi i na ulici bilo; što je priprostije, to je bolje ... Nijedna se dobra ženska, ako samo nije glupa, ili ako nije tog časa osobito srdita na što god, neće odlučiti da vas odbije a da vam ne kaže te dvije, tri riječi, za koje vi tako bojažljivo moljakate... Uostalom, šta govorim! Dakako, smatrala bi ona vas za luđaka. Ta sudila sam po sebi. Znam prilično i sama kako ljudi žive.

— O, hvala vam — zaviknem — i ne znate šta ste sada učinili za mene!

— Dobro, dobro! Ali recite mi, po čemu ste razabrali da sam takva žena s kojom... eto, koju ste smatrali za dostojnu ... pažnje i prijateljstva... Jednom riječju, da nisam gazdarica, kako vi to nazivate. Zašto ste se odlučili da pristupite meni?

— Zašto? Zašto? Ta bili ste sami, onaj je gospodin bio presmion, sada je noć: priznajte i sami da mi je to dužnost...

— Nije, nije, još prije ondje, na onoj strani. Ta vi ste htjeli da mi pridete?

— Ondje, na onoj strani? Ali zaista i ne znam kako bih vam odgovorio; bojim se... Znae, danas sam bio sretan; išao sam, pjevao sam; bio sam izvan grada; nisam još nikada proživljavao ovako sretne časove. Vi... meni se možda pričinilo... Ali oprostite mi ako vam napomenem: meni se pričinilo da ste plakali, i ja... ja nisam mogao da to slušam... stislo mi se srce... O, bože moj! Pa zar nisam smio da vas požalim? Zar je to grijeh osjetiti za vas bratsko smilovanje?... Oprostite, rekao sam: smilovanje... Pa da, jednom riječju, zar sam vas mogao uvrijediti time što sam i nehotice odlučio da vam pristupim?

— Okanite se, nemojte, ne govorite... — reče djevojka, a oborila oči i stisla mi ruku. — Sama sam kriva što sam progovorila o tom; ali mi je drago što se nisam prevarila u vama... A evo me već kod kuće; moram ići ovamo u uličicu; imam dva, tri koraka... Zbogom, hvala vam...

— Ta zar se nećemo, zar se nećemo nikada više sastati? ... Zar će pri tom da ostane?

— Vidite — reče djevojka smijući se — isprva ste htjeli samo dvije, tri riječi, a sada... A, uostalom, neću vam ništa reći ... Možda ćemo se sastati...

— Sutra ću doći ovamo — rekoh. — O, oprostite mi, ja već iziskujem...

— Da, vi ste nestrpljivi... vi gotovo i tražite...

— Poslušajte, poslušajte! — prekinem je — oprostite ako vam opet budem rekao nešto takvo... Evo, dakle; sutra ne mogu doći ovamo. Ja sam sanjar; toliko malo živim zbiljskim životom da su mi ovakvi časovi, kao što je ovaj, kao što je ovaj sada, tako rijetki te ne mogu da ih ne ponavljam u sanjarijama. Prosanjarit ću o vama cijelu noć, cijelu sedmicu, cijelu godinu. Svakako ću doći sutra ovamo, baš ovamo, na to isto mjesto, baš u taj isti sat, i bit ću sretan sjećajući se jučerašnjega. To mi je mjesto već i milo. Imam ja već takva dva, tri mjesta u Petrogradu. Jednom sam dapače zaplakao sjećajući se, kao vi... Otkud bih znao, možda ste prije deset časaka i vi plakali sjećajući se... Ali, oprostite mi, opet sam se zanio; vi ste možda nekada bili ovdje osobito sretni...

— Dobro — reče djevojka — možda ću sutra doći ovamo također u deset sati. Vidim da vam više ne mogu zabraniti. .. Evo što je, ja moram da budem ovdje; nemojte pomisliti da vama uričem sastanak; upozoravam vas, ja moram ovdje da budem radi sebe. Uostalom,

reći ću vam otvoreno: svejedno je ako i vi dođete; prvo, može opet da bude neprilika, kao danas, ali okanimo se toga... Jednom riječju, prosto bih željela da vas vidim, da vam kažem dvije, tri riječi. Samo, vidite, nećete li vi sada mene osuditi? Nemojte pomisliti da ja tako lako uričem sastanke... I ne bih uricala da... Ali neka to bude moja tajna! Samo najprije pogodba.

— Pogodba! Govorite, kažite, kažite sve unaprijed; na sve pristajem, na sve sam pripravan — zavikah zanesen — jamčim za sebe, bit ću poslušan, smjieran ... vi me poznajete. ...

— Baš zato jer vas poznajem i pozivljam vas sutra — reče djevojka smijući se. Potpuno vas poznajem. Ali pazite, dođite uz uvjet; prvo (samo budite dobri, izvršite što ću vas zamoliti — vidite, govorim otvoreno), ne zaljubljujte se u mene. ... To ne smije da bude, uvjeravam vas. Za prijateljstvo sam pripravna, evo vam moja ruka... Ali zaljubiti se ne smijete, molim vas!

— Kunem vam se — zaviknem i uhvatim je za ručicu...

— Nemojte, ne kunite se, ta znam, kadri ste da planete kao puščani prah. Ne osuđujte me što tako govorim. Da vi znate... Ni ja nemam nikoga s kim bih mogla riječ progovoriti, koga bih mogla zapitati za savjet. Ne traži se dabogme na ulici savjet, ali vi ste izuzetak. Poznajem vas tako kao da smo već dvadeset godina prijatelji... Je li, nećete se iznevjeriti?...

— Vidjet ćete... samo ne znam kako ću preživjeti i jedan dan.

— Spavajte što čvršće; laku noć — i pamтите da sam vam se već povjerila. Ta vi ste tako lijepo kliknuli maloprije, zar nećemo povjeriti jedno drugome svaki osjećaj pa i bratsko suosjećanje! Znae, tako ste lijepo to kazali, te mi je odmah sinula misao da vam povjerim...

— Za boga miloga, ta šta? Šta?

— Sutra. Neka to bude zasad tajna. Tim bolje za vas; barem će izdaleka nalikovati na roman. Možda ću vam već sutra kazati, a možda i neću... Još ću se najprije razgovoriti s vama, upoznat ćemo se bolje...

— Oh, ta odmah ću vam sutra ispričovijedati sve o sebi! Šta je to? Kao da se čudo zbiva sa mnom... Gdje sam, bože moj? Ta, recite, zar ste nezadovoljni time što se niste rasrdili, kao što bi učinila druga, što me niste otjerali odmah iz početka? Dva časa, i vi ste me usrećili zauvijek. Jest, usrećili; tko bi znao, možda ste vi mene izmirili sa samim sobom, raspršili moje sumnje... Možda mene snalaze takvi časovi... Dakle, ispričovijedat ću vam sve, sve ćete doznati, sve...

— Dobro je, primam; vi ćete otpočeti...

— Pristajem.

— Do viđenja!

— Do viđenja!

I mi se rastali. Hodao sam cijelu noć; nisam se mogao odlučiti da se vratim kući. Bio sam tako sretan... sutra!

DRUGA NOĆ

— Eto, dočekali ste! — reče mi smijući se i stiskajući mi obje ruke.

— Ovdje sam već dva sata; vi ne znate šta se sa mnom zbivalo cio dan.

— Znam, znam... Ali na posao. Zna li zašto sam došla? Ta nisam došla da govorimo o tričarijama, kao jučer. Evo, šta je; treba odsad pametnije da postupamo. O svemu tom sam jučer dugo razmišljala.

— A u čem, u čem da budemo pametniji? Šta se mene tiče, ja sam voljan; ali meni se zaista za svega života nije dogodilo ništa pametnije od ovoga sada.

— Zbilja? Prvo, molim vas, ne stiskajte mi toliko ruke; drugo, kažem vam da sam danas dugo razmišljala o vama.

— Tako, a čime je završilo?

— Čime je završilo? Završilo je time da sve treba iznova započeti, jer sam na kraju utvrdila da sam danas, da sam jučer postupila kao dijete, kao djevojčica, pa je dakako izišlo tako da je svemu krivo moje dobro srce, to jest, ja sam pohvalila sebe, kao što se i svršava svagda kad počnemo da proučavamo sami svoje srce. I zato, da ispravim pogrešku, odlučila sam da se potanko obavijestim o vama. Ali jer nemam kod koga da se obavještavam o vama, morate mi sami pripovjediti sve u tančine. Dakle, kakav ste vi čovjek? Brže — ta započinite, pripovijedajte svoj životopis .

— Životopis! — uzviknem zaplašeno — životopis! Ta tko vam je kazao da imam svoj životopis? Ja nemam životopisa...

— Kako ste dakle živjeli, ako nemate životopisa? — prekine me ona smijući se.

— Bez ikakva životopisa! Živio sam onako, kako se kod nas veli, sam o sebi, to jest sam samcat — sam, posve sam — razumijete li šta je to: sam samcat?

— Pa kako: sam samcat? Niste se, dakle, nikada ni s kim sastajali?

— O, ne, sastajao se jesam — a ipak sam sam samcat.

— Pa zar vi ne razgovarate ni s kim?

— Ako ćemo pravo — ni s kim.

— Tko ste vi, dakle, kažite! Stanite, domišljam se: zacijelo imate babu, kao i ja. Ona je slijepa i, evo, otkad živim, ne pušta me nikuda, tako da sam se gotovo odučila i od govora. A kad sam se preklanjske godine uzobijestila, razabrala ona da me ne može suzdržati, pa uzela, zovnula me i pribola pribadačom moju haljinu uz svoju — i tako mi odonda sjedimo po cijele dane; ona pleće čarapu, iako je slijepa; a ja sjedim do nje, šijem ili joj naglas čitam iz knjige — takav je neobičan običaj da sam eto već dvije godine pribodena...

— Ah, bože moj, takva nesreća! Ta ne, nemam ja takvu baku.

— A ako nemate, kako to možete da sjedite kod kuće?...?

— Poslušajte, hoćete li da znate tko sam ja?

— Pa da, da!

— U pravom smislu riječi?

— U najpravijem smislu riječi!

— Dobro, dakle, ja sam tip.

— Tip, tip! Kakav tip? — uzvukne djevojka i zahohoće tako kao da cijele godine nije imala prilike da se smije. — Ta s vama se čovjek zbilja može odlično zabaviti! Pazite: evo klupe; hajde da sjednemo! Ovuda nitko ne hoda, nitko vas neće čuti, pa — započnite svoj životopis! Jer me ne možete razuvjeriti, vi imate životopis, samo se krijete. Ponajprije, šta je to tip?

— Tip? Tip, to je original, to je smiješan čovjek! — odgovorim te se i sam rashohoćem za njenim djetinjim smijehom.

— To je karakter. Slušajte: znate li šta je sanjar?

— Sanjar! Pa molim vas, kako ne bih znala? I sama sam sanjarka! Ponekad sjedim kraj bake i sve mi se nešto vrti po glavi. Uzmem, dakle, sanjariti i tako se zanesem u mislima — naprosto polazim za kitajskoga princa... A katkad je to i lijepo — sanjariti! Ne, uostalom, bog bi znao! Osobito kad i bez toga imaš o čemu da misliš — dometne djevojka sada prilično ozbiljno.

— Divota! Kad ste se, dakle, već i udavali za kitajskoga bogdihana, onda ćete me posve razumjeti. Eto, slušajte... Ali, molim vas: ta ja još ne znam kako se zovete?

— Napokon! Rano ste se i sjetili!

— Ah, bože moj! Ta nije mi ni na pamet palo, bilo mi je i tako lijepo...

— Zovem se Nastenjka.

— Nastenjka! Samo?

— Samo! A zar vam je premalo, nezasitniče!

— Je li mi malo? Mnogo, mnogo, naprotiv, vrlo mnogo, Nastenjka, dobra ste vi djevojka, kad ste mi od prvoga časa postali Nastenjka.

— I jest! Dakle!

— Dakle, eto Nastenjko, ded slušajte, kakav će to biti smiješan životopis.

Sjeo sam do nje, zauzeo pedantski-ozbiljnu pozu i otpočeo, kao da čitam s napisanoga:

— Ima, Nastenjko, ako to ne znate, ima u Petrogradu prilično neobičnih zakutaka. Na ta mjesta kao da i ne zaviruje ono isto sunce što svijetli svemu petrogradskomu svijetu, nego zaviruje neko drugo, novo sunce, kao navlas naručeno za te zakutke, i svijetli na sve drugačijom, osobitom svjetlošću. U tim zakucima, mila Nastenjko, kao da se živi sasvim drugačijim životom, ni nalik na život što kraj nas bruji, nego onakav kakav može da bude u sedmoj neznanoj carevini, a ne kod nas, u naše ozbiljno preozbiljno vrijeme. Taj je život dakle mješavina nečega posve fantastičnoga, žarko idealnoga i u isti mah (žalibože, Nastenjko!) mutno prozaičnoga i običnoga, da ne kažem: nevjerovatno bljutavoga.

— Pi! Gospode Bože moj! Kakav je to predgovor! Šta li ću ja to čuti?

— Čut ćete, Nastenjko (čini mi se nikada neću sustati da vas zovem Nastenjkom), čut ćete da po tim zakucima žive neobični ljudi — sanjari. Sanjar — ako treba da se točno utvrdi — nije čovjek, nego, znate, nekakvo biće srednjega roda. Nastanjuje se ponajviše gdje god u nepristupnu zakutku, kao da se krije u njemu čak i od danje svjetlosti, pa kad se zavuče u svoj stan, tako će prirasti uz svoj zakutak, kao puž, ili barem u tom pogledu jako nalikuje na onu zanimljivu životinju koja je u isti mah i životinja i kuća, a zove se kornjača. Šta mislite, zašto on tako voli svoja četiri zida, obojena svakako zelenom bojom, začađena, tmurna i nedopustivo zadimljena? Zašto taj smiješni gospodin, kad dođe da ga pohodi tkogod od njegovih malobrojnih znanaca (a on na kraju gubi sve znanice), zašto ga taj smiješni gospodin dočekuje tako zbunjen, tako promijenjen u licu i tako smeten kao da je među svoja četiri zida upravo počinio zločinstvo, kao da je pravio lažne novčanice ili kakve pjesmice, da ih pošalje časopisu uz anonimno pismo, u kojem se javlja da je pravi pjesnik već umro te njegov prijatelj smatra za svoju svetu dužnost da objavi te stihove? Zašto, recite mi, Nastenjko, razgovor nikako ne teče toj dvojici koji se

razgovaraju? Zašto, niti smijeh niti živa riječca ne polijeću s jezika prijatelju koji je iznenada ušao i smeo se, a inače voli i smijeh i živu riječcu, i razgovore o krasnom spolu, i druge vesele teme? Zašto, napokon, taj prijatelj, po svoj prilici nedavni znanac, koji prvi put dolazi u posjet — jer drugoga posjeta u takvu slučaju neće više biti, i prijatelj neće po drugi put dolaziti — zašto se i sam prijatelj tako buni, tako koči, unatoč svojoj oštroumnosti (ako je samo ima), gledajući preobraženo lice domaćina koji se već i sam sasvim zbunio i posve smeo nakon silnoga ali uzaludnoga nastojanja da ugladi i iskiti razgovor, da i on pokaže kako poznaje otmjeni ton, da i on zapodjene ražgpvor o krasnom spolu te se makar takvom pokornošću svidi jadnom čovjeku, koji nije dospio na pravo mjesto, nego zabasao njemu u goste? Zašto se naposljetku gost maši šešira i odlazi naglo, iznenada se sjetivši vrlo potrebna posla, kojega nije nikada ni bilo, pa nekako oslobađa svoju ruku iz vatrenoga stiska domaćinova, koji svakojako nastoji da pokaže svoje kajanje i da popravi što je izgubljeno? Zašto prijatelj koji odlazi hohoće čim iziđe na vrata, odmah se zariče sam sebi da nikada neće dolaziti k tomu čudaku, premda je taj čudak zapravo i divan čovjek, a u isti mah ne može nikako da uskrati svojoj uobrazilji mali hir; da usporedi, makar i izdaleka, fizionomiju svojega malopredašnjega subesjednika, za sve vrijeme sastanka, s likom onoga nesretnoga mačeta koje su djeca vjerolomno zarobila, izgnječila, zaplašila, svakojako mu našao učinila i sasvim ga zbunila, te se mače naposljetku zavuklo pod stolicu, u mrak i tamo po cio sat dokono mora da se ježi, da frče i obadvjema šapama mije svoju uvrijeđenu njuškicu i dugo još nakon toga da neprijateljski gleda prirodu i život i čak poklon s gospodarova stola, što mu ga je spremila milosrdna ključarica.

— Poslušajte — uteče mi u riječ Nastenjka, koja me je za sve vrijeme slušala u čudu, te razrogačila oči i otvorila ustašca — poslušajte: nikako ne znam zašto se sve to dogodilo i radi čega baš meni postavljate takva smiješna pitanja; ali zacijelo znam to da su se sve te zgone zbile svakako vama, od riječi do riječi.

— Bez sumnje — odgovorim najozbiljnijega lica.

— Dakle, ako je bez sumnje, onda nastavite — odgovori Nastenjka — jer bi neobično voljela znati kako će se to završiti.

— Htjeli biste znati, Nastenjko, šta je u svojem zakutku radio naš junak, ili, da bolje reknem, ja, jer ja sam junak svega, ja glavom, moja skromna osoba; vi biste da znate zašto sam se od nenadanoga prijateljeva posjeta tako zaplašio i zbunio za cio dan? Vi biste da znate zašto sam se tako usplahirio, tako se zarumenio kad su se otvorila vrata moje sobe, zašto nisam znao da dočekam gosta te sam tako sramotno propao pod teretom svoje gostoljubivosti?

— Ta da, da! — odgovori Nastenjka — tako je. Poslušajte: krasno pripovijedate, ali zar se ne može pripovijedati da ne bude tako krasno? Jer govorite kao da čitate iz knjige.

— Nastenjko! — odgovorim ozbiljnim, strogim glasom, jedva se susprežući od smijeha — mila Nastenjka, znam da krasno pripovijedam, ali oprostite, drugačije ne umijem da pripovijedam. Sada, mila Nastenjka, kad smo se opet sastali nakon tako duga rastanka, jer

sam vas, Nastenjko, znao već odavno, jer sam već odavno tražio nekoga, a to je znak da sam tražio baš vas i da nam je bilo suđeno sresti se sada — sada sam našao tisuće odušaka i moram da izlijem rijeku riječi, jer ću se inače zagušiti. Molim vas, dakle, Nastenjko, ne prekidajte me, nego me slušajte pokorno i poslušno; inače ću zašutjeti. — Nipošto! Nikako! Govorite! Neću sada reći ni riječi!

— Nastavljam; ima, prijateljice moja Nastenjko, u životu mojem jedno određeno vrijeme, koje izvanredno volim. To je baš vrijeme kad se završavaju gotovo svi poslovi, službe i obaveze, i svi se žure kući da objeduju, da prilegnu i odahnu, pa odmah putem pronalaze i druge zabavne teme, koje se tiču večeri, noći i svega preostalog slobodnoga vremena. U to vrijeme i naš junak — jer dopustite mi Nastenjko da pripovijedam u trećem licu, zbog toga što se strašno stidim pripovijedati sve to u prvom licu — u to, dakle, vrijeme i naš junak, koji također nije besposlen, korača za drugima. Ali čudno zadovoljstvo titra na njegovu blijedu, kao nešto zbrčkanu licu. Zaneseno gleda večernji suton što se polako gasi na hladnom petrogradskom nebu. Kad velim da gleda, onda lažem: ne gleda, nego promatra nekako nehajno, kao da je umoran ili zabavljen tog istog časa nečim drugim, zanimljivim, tako da tek letimice, gotovo nehotice može da smogne vremena za sve oko sebe. Zadovoljan je jer je do sutra posvršavao poslove koji su mu mrski, te se veseli kao đak koga su pustili iz školske klupe ljubljenim igrama i nestalnostima. Pogledajte ga, Nastenjko, sa strane; odmah ćete vidjeti da je radost već sretno djelovala na njegove slabe živce i bolesno razdraženu fantaziju. Evo, o čemu se zamislio... Vi mislite, o objedu? O današnjoj večeri? Šta gleda tako? Zar onoga gospodina ozbiljne vanjštine, što se veoma slikovito poklonio dami koja se provezla kraj njega u sjajnoj kočiji, na brzonogim konjima? Nije, Nastenjko, šta je njemu sada do svih tih sitnica! Sada je već bogat njegov osobni život; nekako se iznenada obogatilo, te nije uzalud tako veselo bljesnula pred njim oproštajna sunčeva zraka šta se gasi i u zagrijanom srcu izazvala čitav roj dojmova. Sada jedva i primjećuje put na kojem ga je prije mogla preneraziti i najsitnija sitnica, sada je »božica fantazije« (ako ste, mila Nastenjko, čitali Žukovskoga) satkala već hirovitom rukom zlatnu osnovu i počela odvijati pred njim primjere neviđena, čudljiva života — i tko bi znao, prenijela ga možda hirovitom rukom u sedmo biljurovo nebo s čvrstoga granitnoga pločnika, po kojem ide kući. Pokušajte da ga zaustavite sada, zapitajte ga iznenada: gdje sada stoji, kojim je ulicama išao? — zacijelo se ne bi ničega sjetio, ni toga, kuda je hodao, ni toga, gdje je sada stajao, te bi se zarumenio od zlovolje i svakako štogod slagao radi pristojnosti. Zato se i trgnuo tako, gotovo i uzviknuo i zaplašen se ogledao unaokolo, kad ga je neka dostojna starica uljudno zaustavila nasred pločnika i počela ga ispitivati o putu s kojega je zalutala. Namršten od zlovolje tumara dalje i ne primjećuje da se počesto koji prolaznik osmjehnuo gledajući i okrenuo se za njim, i da se kakva mala djevojčica bojažljivo sklonila s puta i glasno se nasmijala kad je raskolačenih očiju ugledala njegov široki promatrački osmijeh i kretnje ruku. Ali ta je ista fantazija u svojem nestašnom poletu obuzela i staricu, i radoznale prolaznike, i djevojčicu koja se smije, i seljačiće koji tu baš večeravaju na svojim barkama, koje su zagatile Fontanku (po njoj je, recimo, prolazio u to vrijeme naš junak), satkala obijesno sve i sva u svoje tkivo, kao muhe u paučinu, i s novim dobitkom čudak već ušao u svoj ugodni zakutak, sjeo već za ručak, odavno već poručao i prenuo se tek onda kad je zamišljena i navijek turobna Matrjona, koja ga služi, pospremala sve sa stola i dala mu lulu, prenuo se i u čudu se sjetio da je već poručao, a posve previdio kako je to bilo. U sobi se smračilo; pri duši mu

je pusto i tužno; cijelo se carstvo sanjarija srušilo oko njega, srušilo se bez traga, bez buke i treske, prohujilo kao san, a on se sam ne sjeća šta mu se prisnivalo. Ali neki nejasan osjećaj od kojega mu se ponešto stegle i uzbudile grudi, neka nova želja napasno škaklja i draška njegovu fantaziju i neprimjetljivo saziva cijeli roj novih prikaza. U malucnoj sobi tišina; samoća i lijenost blaže uobrazilju; ona se polako uspaljuje, polako uzavire, kao voda u kavenom sudu stare Matrione, koja se mirno vrze kraj njega u kuhinji i kuha svoju kuharičku kavu. Već uobrazilja pomalo probija u plamsajima, već i knjiga, uzeta bez svrhe i nasumce, ispada iz ruku mojemu sanjaru, koji nije stigao ni do treće stranice. Uobrazilja mu se ponovno razigrala, uzbudila, i odjednom mu opet sinuo u sjajnoj perspektivi nov svijet, nov čaroban život. Nov san — nova sreća! O, šta je njemu do našega stvarnoga života! Po mišljenju koje ga je zaokupilo ja i vi, Nastenjko, živimo tako lijeno, tromo, mlako; po njegovu smo mišljenju svi mi tako nezadovoljni svojim udesom, tako nas mori naš život! Pa i zaista, pazite, pazite, zbilja, kako je na prvi pogled sve među nama hladno, tmurno, nekako kao srdito. . . Bijednici! misli moj sanjar. A i nije čudo da tako misli! Pogledajte te čarobne prikaze što se tako zamamno, tako hirovito, tako beskrajno i široko stvaraju pred njim u takvoj čarobnoj, zanosnoj slici, na kojoj je prije svega, kao prvo lice, dakako on sam, naš sanjar, njegova dragocjena osoba. Pogledajte ove različite dogodovštine, kao beskrajni roj zanosnih sanja. Zapitat ćete, možda, o čemu on sanja? Čemu da se to pita? Ta o svemu ... o ulozi pjesnika, najprije nepriznatoga, a onda ovjenčanoga; o prijateljstvu s Hoffmannom; Bartolomejska noć, Diana Vernon, herojska uloga kad je car Ivan Vasiljevič zauzeo Kazan, Klara Mowbray, Eufija Dens, prelatska skupština i Hus pred njima, uskrsnuće mrtvaca u Robertu. (Sjećate li se muzike? Naslućuje se groblje!) Mina i Brenda, bitka na Berezini, čitanje poeme kod grofice V. D., Danton, Kleopatra e i suoi amanti, kućica u Kolomni njegov kutić, a do njega mило stvorenje, koje ga za zimske večeri sluša, rastvorenih ustašca i očiju, kao što vi sada slušate mene, mali moj andeliću...

Ta šta je, šta je, Nastenjka, njemu, požudnom lijencu, do toga života, za kojim ja i vi toliko težimo? On misli da je to bijedan, jadan život, i ne sluteći da će možda i njemu kucnuti jednom tužni čas, kad će za jedan dan toga jasnoga života dati sve svoje fantastične godine, i neće ih dati ni za radost, ni za sreću, niti će mariti da bira u onom času tuđe, kajanja i neodoljiva jada. Ali zasad to još nije nastupilo, to grozno vrijeme — i on ne želi ništa, jer je iznad svih tih želja, jer ima sve, jer je prezasićen, jer je sam umjetnik svoga života i gradi ga sebi svakoga sata po miloj volji. Ta tako se lako, tako prirodno gradi taj bajni, fantastični svijet! Kao da i zaista sve to nije prikaza! Voljan je zbilja ponekad povjerovati da sav taj život nisu uzburkani osjećaji, nije priviđenje, nije obmana uobrazilje, nego je i doista zbiljski, pravi bivstveni! Zašto se, dakle, recite, Nastenjko, zašto se u takvim časovima snebiva duh? Zašto se, od neke čarolije, od neke samovolje, ubrzava bilo, vrcaju sanjaru suze na oči, gore mu blijedi, okvašeni obrazi, i takva neodoljiva dragost ispunjava sav njegov život? Zašto mu cijele besane noći prolaze kao trenutak u neiscrpivu veselju i sreći, a kad zora ružičastom zrakom sine u prozore i svanuće osvjetli tmurnu sobu svojom fantastičnom svjetlošću, kao što je kod nas, u Petrogradu, naš se sanjar, izmoren, izmučen, baca na postelju i zapada u san, zamirući od zanosna svoga bolesno potresenoga duha i sa zamornom slatkom boli u srcu? Jest, Nastenjko, prevarit ćeš se i nehotice ćeš, ne znajući povjerovat ćeš da mu prava, istinska strast uzbuđuje dušu, nehotice ćeš povjerovati da u njegovim netjelesnim sanjarijama ima nešto živo, dohvatljivo! Kolike li zablude — evo, ljubav mu se na primjer uvukla u srce

sa svom neiscrpivom radošću, sa svim bolnim mukama... Pogledajte ga samo, pa ćete se uvjeriti! Vjerujete li, gledajući ga, mila Nastenjko, da on zaista nikada nije poznao onu koju toliko voli u svojoj pomamnoj sanji? Zar ju je vidio jedino u zamamnim prikazama, i samo mu se snila ta strast? Zar nisu oni doista ispod ruke prošli tolike godine svoga života — sami udvoje, odbacivši sav svijet i sjedinivši svatko svoj svijet, svoj život sa prijateljevim životom? Zar nije ona, u kasno doba, kad su se rastajali, ležala na njegovim grudima, ridala i jadikovala, te nije čula oluju što se razbjesnjela pod mračnim nebom, nije čula vjetar što trga i odnosi suze s njenih crnih trepavica? Zar je sve to bila sanjarija, i onaj vrt, nujni, zapušteni i divlji, sa stazicama obraslima mahovinom, samotni, tmurni, gdje su često hodali njih dvoje, nadali se, jadovali, gdje su se ljubili, ljubili se tako dugo, »tako dugo i nježno!« I onaj čudni pradjedovski dom, u kojem je tako dugo živjela samotna i tužna, sa starim mrkim mužem, uvijek šutljivim i žučljivim, koji ih je strašio, a oni su bili plašljivi kao djeca te su sjetno i bojažljivo tajili jedno od drugoga svoju ljubav? Kako su se mučili, kako su se bojali, kako im je nevina, čista bila ljubav, i kako su (ta razumije se, Nastenjko!) pakosni bili ljudi! I bože moj, zar je nije sreo kasnije, daleko od žala svoje domaje, pod tuđim nebom, južnim, žarkim, u divnom vječnom gradu, u sjaju na plesu, uz bučnu muziku, u palazzu (svakako u palazzu) koji je utonuo u more plamenova, na onom balkonu, opletenom mirtama i ružama, gdje je ona, prepoznavši njega, tako brzo skinula krinku i zašaptala: »Ja sam slobodna,« zadrhtala, poletjela mu u zagrljaj, pa oni ciknuli od zanosa, privinuli se jedno uz drugo te za jedan čas zaboravili i na jad, i na rastanak, i na sve muke, i na tmurni dom, i na starca, i na mračni vrt u dalekoj domaji, i na klupicu na kojoj mu se ona, s posljednjim strasnim poljupcem, istrгла iz zagrljaja, koji je zanijemio od očajne muke... O, priznajte, Nastenjko, da ćete prhnuti, smesti se i zarumenjeti kao đaćić koji je baš turnuo u džep jabuku, ukradenu u susjednu vrtu, kad kakav dugonja, momčina, veseljak i lakrdijaš, vaš nezvani prijatelj, otvori vaša vrata i zavikne, kao da i nije ništa: »A ja, brate, stigoh upravo iz Pavlovska!« Bože moj! Stari je grof umro, nastaje neiskazana sreća — a eto ljudi dolaze iz Pavlovska!...

Patetično zašutim kad sam izgovorio svoje patetične riječi. Sjećam se, neobično sam želio da kakogod na silu zahohoćem, jer sam već osjećao kako je u meni zatreptao neki dušmanski vražić, da mi se već počelo stezati grlo, a podbradak tresti, i da mi se sve jače te jače kvase oči...

Očekivao sam da će Nastenjka, koja me je slušala razrogačenih pametnih očica, prasnuti u otvoreni djetinji, nesuzdrživo veseli smijeh, i već sam se kajao što sam zašao predaleko, što sam ututanj pripovjedio ono što mi je već odavno nabujalo u srcu, o čemu sam mogao govoriti kao da je napisano jer sam već odavno spremio osudu samomu sebi, i sada se nisam suzdržao da je ne pročitam, jer se, dakako, nisam nadao da će me razumjeti; ali na moje čudo, ona pošutjela, za časak mi stisla ruku i upitala me nekako stidljivo suosjećajući sa mnom:

— Zar ste zaista tako proživjeli sav svoj život?

— Sav život, Nastenjko — odgovorim. — Sav život, a čini mi se, tako ću ga završiti.

— Ne, ne smije to biti — reče uznemireno — to neće biti; tako ću valjda i ja proživjeti život kraj bake. Slušajte, znate li da nipošto ne valja ovako živjeti?

— Znam, Nastenjko, znam! — uzviknem, ne suzdržavajući dulje svoj osjećaj. — I sada znam više nego ikada da sam uludo izgubio sve svoje najbolje godine! Sada to znam i bolnije osjećam no što sam svjestan toga, jer sam vas je Bog poslao meni, mojega dobrog anđela, da mi to kaže i dokaže. Sada, kad sjedim uz vas i govorim s vama, čudno mi je i misliti na budućnost, jer u budućnosti je opet samoća, opet taj zagušljivi, nepotrebni život; a o čemu da i sanjam još kad sam već na javi uz vas bio tako sretan! O, blagosloveni vi, mila djevojko, zato jer me niste odbili od prvoga časa, zato jer sada mogu kazati da sam živio barem dvije večeri u svom životu!

— Oh, ne, ne! — uzvikne Nastenjka i suzice joj se zablistale u očima. — Ne, neće više biti tako; nećemo se mi tako rasti! Šta su dvije večeri!

— Ah, Nastenjko, Nastenjko! Znete li na koliko ste vrijeme izmirili mene sa sobom samim? Znete li da sada neću više tako loše suditi o sebi kako sam sudio u ponekim časovima? Znete li da se možda neću više jediti radi toga što sam u svom životu prestupio i griješio, jer takav je život prestupak i grijeh? I nemojte misliti da sam štogod preuveličavao, za boga miloga, nemojte to misliti, Nastenjko, jer mene ponekad obuzimaju časovi takva jada... Jer mi se već počinje činiti u tim časovima da nipošto nisam sposoban da otpočnem živjeti pravim životom, jer mi se već činilo da sam izgubio svaki takt, svaki osjećaj za ono što je pravo, zbiljsko; jer nakon mojih noći fantaziranja snalaze me već časovi otrežnjavanja, koji su užasni! A onamo čuješ kako oko tebe grmi i vitla se u životnom vihoru svjetina, čuješ, vidiš kako žive ljudi, vidiš da njima nije život zabranjen, da se njihov život neće razletjeti kao san, kao prikaza, da se njihov život vječito obnavlja, da je vječito nov, i ni jedan sat u njemu ne nalikuje na drugi — a kako je sjetna i do nesklapnosti jednolična zazorljiva fantazija, robinja sjene, ideje, prvoga oblaka, koji će iznenada da zastre sunce i jadom da stegne pravo petrogradsko srce što toliko dršće za svojim suncem — pa i kakva je fantazija u jadu! Osjećaš da ona napokon sustaje, iscrpljuje se u vječitom naporu ta neiscrpna fantazija, jer postaješ i muževan, ostavljaju te tvoji pređašnji ideali; rasipaju se u prašinu, u mrvež; ako pak nemaš drugoga života, moraš ga graditi iz toga istoga mrveža. A međutim, duša moli i želi nešto drugo! I uzalud sanjar čeprka, kao po pepelu, po starim svojim sanja-ma i traži u tom pepelu bilo kakvu iskricu da je raspuše, da obnovljenim ognjem zagrije ohladnjelo srce i u njem uskrisi sve što je nekada bilo tako mило, što je diralo dušu, što je upaljivalo krv, što je otimalo suze iz očiju i tako raskošno zavaravalo! Znete li, Nastenjko, dokle sam dopro? Znete li da već moram slaviti obljetnicu svojih osjećaja, obljetnicu onoga što mi je bilo tako mило, čega u zbilji nikada nije ni bilo — jer ta se obljetnica slavi samim onim glupim, netjelesnim sanjama — i moram to činiti jer ni tih glupih sanja nema više, zato jer nemaš čime da ih obnoviš, ta i sanje se obnavljaju! Znete li da se sada volim sjećati i u određeno vrijeme posjećivati ona mjesta gdje sam nekada bio na svoj način sretan, volim svoju sadašnjost graditi po liku onoga što je već prošlo i što se neće vratiti, te često lutam kao sjena, bez potrebe i bez cilja, nujan i tužan, po petrogradskim zakucima i ulicama. Kakvih sve ima uspomena! Sjećam se, na primjer, da sam ovdje, upravo prije godinu dana, upravo u to isto vrijeme, u taj isti sat, po tom istom pločniku, lutao isto ovako sjetno kao i sada. I sjećam se da su mi i tada sanje bile turobne, pa, premda i prije nije bilo ljepše, ipak nekako osjećaš da je nekud i bolje i mirnije bilo živjeti da nije bilo te

mračne misli što me je sada zaokupila, da nije bilo tih grižnja savjesti, mračnih, mrkih grižnja što ti sada ni obdan ni obnoć ne daju mira. I pitaš se: a kako si proveo svoje godine? Kamo si sahranio najbolje svoje doba? Jesi li živio ili nisi? Gledaj, govoriš sebi, gledaj kako zahlađuje na svijetu. Proteći će još godine, i za njima će nastati mrka samoća, nastat će drhtava starost sa štakom, a iza njih jad i tuga. Probljedjet će tvoj fantastični svijet, zamrijet će, povent će tvoje sanje i osuti se kao žuto lišće s drveća... O Nastenjko! Ta žalosno je ostajati sam, sam samcat, pa nemati ni za čim žaliti — ni za čim, baš ni za čim... jer sve što si izgubio, sve to, sve je bilo ništa, glupa, potpuna ništica, bilo je jedino sanja!

— Ta ne rastužujte me više! — izgovori Nastenjka otirući suzu koja joj je potekla iz oka. — Sada je tomu kraj! Sada ćemo biti dvoje; sada, ma što mi se dogodilo, mi se nikada više nećemo rastajati. Poslušajte. Ja sam priprosta djevojka, malo sam učila, premda mi je baka i držala učitelja, ali vas zaista razumijem, jer sve što ste mi ispriповijedali sada proživjela sam već i sama kad me je baka pribola uz haljinu. Ne bih dakako, tako lijepo ispriповijedala, kako ste pripovijedali vi, ja nisam učila — stidljivo priklopi ona, jer je sve još osjećala neko poštovanje prema mojem patetskom govoru i mojem visokom stilu — ali mi je vrlo drago što ste mi se otvoreno povjerali. Sada vas znam, potpuno, svega vas znam. I znate li šta? Hoću da vam pripovjedim i svoj život, sav bez zataškavanja, a vi ćete me poslije za to savjetovati. Vi ste jako uman čovjek; obećavate li da ćete me savjetovati?

— Ah, Nastenjko — odgovorim — nisam doduše nikada bio savjetnik, pogotovo uman savjetnik, ali sada vidim, ako uvijek budemo tako živjeli, to će biti nekako vrlo umno, i jedno ćemo drugome davati mnogo umnih savjeta! Dakle, ljepojko moja, Nastenjko, kakav biste savjet? Govorite mi iskreno; sada sam tako veseo, sretan, smion i uman da nisam u neprilici da govorim.

— Ne, ne! — prekine ga Nastenjka i nasmije se. — Nije mi potreban samo pametan savjet, treba mi savjet srdačan, bratski, takav kao da me već čitavog života volite!

— Tako je, Nastenjko, tako! — zaviknem u zanosu. — I da vas volim već dvadeset godina, ipak vas ne bih volio više nego sada!

— Vašu ruku! — reče Nastenjka.

— Evo je! — rekoh, pružajući joj ruku.

— Da otpočnemo, dakle, moj životopis!

NASTENJKIN ŽIVOTOPIS

— Polovicu životopisa već znate, to jest, znate da imam staru baku ...

— Ako je druga polovica isto tako kratka kao što ta... — prekinem je nasmijavši se.

— Šutite i slušajte. Ponajprije se pogodimo: da me ne prekidate, jer ću se možda zbuniti. Pa, slušajte dakle mirno.

— Imam staru baku. Dospjela sam k njoj još kao mala djevojčica, jer su mi umrli i mati i otac. Baka je, po svoj prilici, bila nekada bogatija, jer i danas spominje ljepše dane. Ona me naučila francuski i onda mi uzela učitelja. Kad mi je bilo petnaest godina (a sada mi je sedamnaest), svršili smo učenje. U to sam vrijeme, dakle, počinila neki obješenjakluk; što sam uradila, neću vam reći; samo velim da je prestupak bio sitan. Ali me baka zovnula jednog jutra i rekla da ne može na me paziti jer je slijepa, uzela pribadaču i pribola moju haljinu uz svoju, pa odmah rekla da ćemo tako sjedjeti cijeli život, ako se ja, razumije se, ne popravim. Jednom riječju, u prvo vrijeme nisam mogla nikada da izmaknem: i radi i čitaj, i uči — sve uz baku. Jednom sam pokušala lukavštinu te nagovorila Fjoklu neka sjedne mjesto mene. Fjokla je naša sluškinja, ona je gluha. Fjokla sjela mjesto mene; baka je u to vrijeme bila zaspala na naslonjaču, a ja otišla u blizinu drugarici. Ali, zlo se svršilo. Dok mene nije bilo, probudila se baka i zapitala nešto, misleći da još sjedim mirno na mjestu. Fjokla vidi da baka nešto pita, a ne čuje šta pita, mislila te mislila šta bi radila pa izvukla pribadaču, i udarila u bijeg ...

Tu Nastenjka zastade i poče hohotati. Nasmijem se zajedno s njom. Ali ona odmah prestade.

— Slušajte, ne smijte se baki! Ja se smijem jer je smiješno ... Šta ću, kad je baka zaista takva, ali je ipak malo volim. Dakle, onda sam se izvukla: odmah sam posađena opet na mjesto i nisam se smjela ni pomaći.

— Ali, zaboravila sam vam još reći da ima, to jest baka svoju kuću, to jest malu kućicu, svega tri prozora, čitavu od drveta, i isto tako staru kao što je i baka, a gore je mezanin; doselio nam se dakle u mezanin nov stanar...

— Bio je dakle i stari stanar? — napomenem uzgred.

— Bio je, dakako — odgovori Nastenjka — i koji je umio bolje da šuti od vas. Istinabog, jedva je i jezikom micao. Bio je to starčić, suh, nijem, slijep, hrom, tako da najzad nije više mogao da živi, pa je i umro; zato je i ustrebao nov stanar, jer mi bez stanara ne možemo živjeti, to je uz bakinu mirovinu gotovo sav naš prihod. Novi je stanar kao navlaš bio mlad čovjek, nije ovdašnji, došljak. Kako se nije cjenjkao, to ga je baka primila, a onda pita: »Slušaj, Nastenjka, je li naš stanar mlad ili nije?« Nisam htjela da slažem: »Tako, velim, bako, nije posve mlad, nego tako, nije starac.« »A, i ugodne vanjštine?« — pita baka... »Ja opet neću da lažem. Jest, ugodne vanjštine, bako, velim. A baka veli: Ah! Nevolja, nevolja! Ja to tebi, unuko, govorim zato da se ne bi zagledala u njega. Eto, kakva su vremena! Gle, takav neznatan stanar, pa još i ugodne vanjštine: nije tako nekad bilo!«

A baka bi sve u stara vremena! I mlađa je bila u stara vremena, i sunce je u stara vremena bilo toplije, i skorup nije tako brzo kisnuo — sve u stara vremena! Sjedim, dakle, i šutim,

a mislim: Šta to baka mene navraća, zapitkuje me je li stanar lijep, mlad? Ali samo sam pomislila tako i odmah počela opet brojati petlje, plesti čarapu, a iza toga sam sasvim na to zaboravila.

Jednom, dakle, izjutra došao stanar i pita za ono, što mu je bilo obećano, da će mu se soba oblijepiti tapetama. Riječ po riječ, a baka je brbljava, veli: »Otiđi, Nastenjko, u moju spavaću sobu, donesi račune.« Odmah sam skočila, sva se zarumenjela, ne znam zašto, pa i zaboravila da sjedim pribodena; nije da bih polako izvukla pribadaču da stanar ne vidi — nego sam tako trгла da sam potegla i bakin naslonjač. Kad sam vidjela da je stanar sada sve doznao o meni, zarumenjela se, stala kao ukopana i odjednom zaplakala — takav me stid i gorčina snadoše u taj čas da nisam marila nizašta na svijetu! Baka više: »Šta tu stojiš?« A ja još gore... Kad je stanar vidio da sam se od njega zastidjela, poklonio se i odmah otišao!

Otada sam zamirala čim šta šušne u hodniku. Evo, mislim, ide stanar, pa polako, za svaki slučaj, izvlačim pribadaču. Ali nikad nije bio on, nije dolazio. Prošle dvije sedmice; stanar poručuje po Fjokli da ima mnogo francuskih knjiga, i sve su same lijepe knjige, mogu se čitati, ne bi li dakle baka da joj ih čitam, da joj ne bude dosadno? Baka zahvalno pristala, samo je svejednako pitala jesu li moralne knjige ili nisu, jer ako su knjige nemoralne, ne smiješ ih, veli, Nastenjko čitati, naučit ćeš se zlu.

— A čemu ću se naučiti, bako? Šta ondje piše?

— Pa, veli, opisuje se u njima kako mladi ljudi zavode valjane djevojke, kako ih, pod izlikom da će ih uzeti, odvođe iz roditeljske kuće, kako zatim prepuštaju te djevojke udesu, te one propadaju na najjadniji način. »Ja sam — veli baka — pročitala mnogo takvih knjiga, i sve je, veli, opisano tako krasno da svu noć sjediš i tiho čitaš. Ti dakle — veli — Nastenjko, pazi, ne čitaj ih. Kakvih je on to, veli, poslao knjiga?«

— Pa sve sami romani Waltera Scotta, bako.

— Romani Waltera Scotta! A koješta, nema li tu kakve lupeštine? Ded, pogledaj, nije li metnuo u njih kakvo ljubavno pisamce?

— Nije — velim — bako, nema pisma.

— Ali pogledaj ti pod koricama; turaju oni ponekad u korice, razbojnici!...

— Nema, bako, ni u koricama nema ništa.

— Pa, dobro, dakle!

Otpočeli mi dakle čitati Waltera Scotta i za kakav mjesec dana pročitali skoro polovicu. Iza toga on slao još i još knjiga. Poslao Puškina, tako da napokon i nisam mogla biti bez knjiga te sam prestala da mislim kako bih se udala za kitajskoga princa.

Tako je to bilo, kad li se jednom dogodi te se na stepenicama sretoh s našim stanarom. Baka me bila po nešto poslala. On se zaustavio, ja se zarumenjela, i on se zarumenio; ali ipak se nasmijao, pozdravio se sa mnom, zapitao za bakino zdravlje te veli: — Kako je, jeste li pročitali knjige? — Ja odgovorim: — Jesam. — A šta vam se, veli, najviše svidjelo? — To je, eto, bilo sve.

Za jednu sedmicu opet ga sretoh na stepenicama. Sada me nije bila baka poslala, nego sam sama morala ići radi nečega. Bila su tri sata, a stanar se u to doba vraćao kući. — Dobar dan — veli. Ja njemu: Dobar dan.

— A zar vama nije dosadno — veli — cijeli dan sjedjeti s bakom?

Kad me ja zapitao, ja se, i ne znam zašto, zarumenjela, zastidjela i opet mi se dalo nažao, valjda zato što su se već i drugi počeli raspitivati o tom. Pomislila sam već da ne odgovaram i da odem, ali nisam mogla.

— Slušajte — veli — dobra djevojčice! Oprostite što ovako govorim s vama, ali vas uvjeravam da vam želim bolje nego vaša baka. Zar nemate nikakvih drugarica koje biste mogli pohoditi?

Kažem mu da nemam nikakvih drugarica, da sam imala jednu, Mašenjku, ali je i ona otišla u Pskov.

— Slušajte — veli — biste li sa mnom u kazalište?

— U kazalište? A šta će kazati baka?

— Pa idite — veli — kradom od bake...

— Neću — velim — neću da varam baku. Zbogom!

— Pa zbogom — reče, i ništa drugo.

Ali poslije objeda došao on do nas; sjeo, dugo razgovarao s bakom, ispitivao odlazi li kamo, ima li znanaca, a odjednom će: »A ja danas uzeo ložu za operu; daju »Seviljskoga brijača,« znanci su htjeli da idu, ali onda otkazali, preostala mi karta.«

— »Seviljskoga brijača!« — uzviknula baka — ta to je onaj isti brijač kojeg su davali i u staro vrijeme?

— Jest — veli on — onaj isti brijač — pa pogleda mene. A ja već sve razumjela, zarumenjela se i srce mi zaskakutalo od iščekivanja!

— Pa kako — veli baka — kako ne bih znala! Sama sam u staro vrijeme igrala u domaćem kazalištu Rosinu!

— Ne biste li, dakle, pošli danas? — reći će stanar. — Meni i onako propada karta.

— Pa, molim, idemo — veli baka — zašto ne bismo išli? Eto, Nastenjka i nije još nikada bila u kazalištu.

Bože moj, kolika radost! Odmah se mi spremile, uredile i pošle. Baka je doduše slijepa, ali ipak je željela da sluša muziku, a osim toga je dobra starica: najviše je htjela da mene obraduje, jer mi same ne bismo nikada pošle. A kakav mi je dojam ostao od »Seviljskoga briača« — neću ni da vam govorim, samo me je cijele te večeri naš stanar tako lijepo gledao, tako je lijepo govorio, te sam odmah razabrala da me je jutros želio ispitati kad mi je ponudio da sama odem s njim. Ah, kolika radost! Legla sam spavati tako ponosita, tako vesela, tako mi je kucalo srce da me je uhvatila mala groznica te sam svu noć tlapila o »Seviljskom briaču«.

Mislila sam da će nas nakon toga pohađati sve češće i češće — ali je bilo drugačije. Gotovo uopće više nije dolazio. Znao je dolaziti po jedanput u mjesecu, a i samo zato da me pozove u kazalište. Dva puta smo nakon toga još odlazili. Ali sam time bila posve nezadovoljna. Vidjela sam da me je naprosto žalio što sam kod bake pod takvim jarmom, i ništa više. Sve dalje te dalje, a mene obuzelo: niti mogu da sjedim, niti mogu da čitam, niti mogu da radim, sad se smijem i baki što god pakostim, sad opet plačem. Onda sam izmršavjela i gotovo se razboljela; Prošla operna sezona i stanar nam uopće nije dolazio; a kad se sretnemo — sve na tim istim stepenicama, razumije se — on se tako šuteći pokloni, tako ozbiljno kao da i ne želi govoriti, pa on već i sišao niza stepenice, a ja sve još stojim nasred stepenica, crvena kao trešnja, jer mi je sva krv udarila u glavu kad bih se s njim sreća.

Odmah je sada kraj. Upravo prije godinu dana, u mjesecu svibnju, došao stanar do nas te veli baki da je ovdje završio svoj posao i mora opet na godinu dana u Moskvu. Kad sam to čula, problijedjela sam i srušila se na stolicu kao mrtva. Baka nije ništa opazila, a on, pošto je rekao da se seli od nas, poklonio nam se i otišao.

Šta da radim? Mislila sam i mislila, jedila se i jedila, a najzad i stvorila odluku. Sutra on putuje, a ja odlučila da ću sve obaviti naveče, kod baka legne spavati. Tako se i zbilo. Svezala sam u svežanj sve haljine što sam imala, koliko treba rubenine, te sa svežnjem u rukama, ni živa ni mrtva, pošla u mezanin našem stanaru. Mislim da sam cijeli sat išla uza stepenice. A kad sam otvorila njegova vrata, uzviknu ugledavši me. Mislio je da sam prikaza i poletio da mi dade vode, jer sam jedva stajala na nogama. Srce mi je tako kucalo da me je boljela glava, i pamet mi se smutila. A kad sam se snašla, položila sam svoj svežanj na njegovu postelju, sjela do njega, prekrila lice rukama i zaplakala da suze curkom potekoše. On kao da je za tren sve razumio pa je stajao preda mnom blijed i tako me žalosno gledao da mi je srce pucalo.

— Poslušajte — započeo — poslušajte, Nastenjko, ja ne mogu ništa, ja sam siromah; ja zasad nemam ničega, pa ni čestita mjesta; kako bismo, dakle, živjeli sve da vas i uzmem?

Dugo smo govorili, ali sam se najzad uzbješnjela, rekla mu da ne mogu kod bake da živim, pobjeći ću od nje, neću da me pribadačom pribada, i ja ću, ako on hoće, s njim u

Moskvu, jer bez njega ne mogu da živim. I stid, i ljubav, i ponos — sve je mahom govorilo u meni, i gotovo u grčevima pala na postelju. Tako sam se bojala da me ne odbije!

On je nekoliko časaka sjedio šuteći, onda ustao, prišao mi i prihvatio mi ruku.

— Poslušajte, moja dobra, moja mila Nastenjko! — otpočeo i on kroz suze — poslušajte. Kunem vam se, ako ikada budem mogao da se ženim, vi ćete svakako biti moja sreća; uvjeravam vas, sada jedino vi možete da budete moja sreća. Slušajte: ja putujem u Moskvu i ondje ću boraviti upravo godinu dana. Nadam se da ću urediti svoje poslove. Kad se vratim i, ako me još volite, kunem vam se, bit ćemo sretni. Ali sada se ništa ne može, ja ne mogu, nemam prava da vam išta obećavam. Ali, ponavljam, ako to ne bude za godinu dana, svakako će biti kad bilo da bilo; razumije se, ako vam ne bude koji drugi miliji od mene, jer ne mogu i ne smijem da vas vežem ikakvom riječju. To mi je dakle rekao, a sutra otputovao. Ugovorili smo da o tom ne kažemo baki ni riječi. Tako je on želio. Sada je eto gotovo i dovršen moj životopis. Protekla je upravo godina dana. On je doputovao, ovdje je već puna tri dana i, i...

— I šta je? — uzviknem od nestrpljivosti da čujem svršetak.

— I dosad nije dolazio! — odgovori Nastenjka kao da prikuplja snagu — ni traga ni glasa od njega ...

Zastane sada, pošuti malo, spusti glavu, onda odjednom prekrije rukama lice i zarida tako da mi se od toga ridanja uzbudilo srce.

Nisam nipošto očekivao ovakav rasplet.

— Nastenjko! — započnem bojažljivim, laskavim glasom. — Nastenjko! Za boga miloga, ne plačite! Otkud znate? Možda ga još nema ...

— Tu je, tu je! — prihvati Nastenjka. — Tu je on, ja to znam. Mi smo sve ugovorili, još onda, one večeri, uoči njegova odlaska: kad smo već bili kazali sve što sam vam ispričavala, i dogovorili se, izišli smo ovamo na šetnju, baš na tu obalu. Bilo je deset sati; sjedjeli smo na toj klupi; nisam više plakala, bilo mi je ugodno slušati što on govori... Rekao mi je da će odmah po dolasku doći do nas, te ako ga se ne odreknem, sve ćemo kazati baki. Sada je doputovao, ja to znam, a njega nema, nema!

I ona opet udarila u plač.

— Bože moj! Ta zar nikako nema pomoći tome jadu? — uzviknuo sam i sav očajan skočio s klupe. — Recite, Nastenjko, zar se ne može barem otići do njega? ...

— Može li se to? — reče dignuvši odjednom glavu.

— Ne može se, dakako da se ne može! — pripomenem pošto sam se snašao. — Nego evo šta: napišite mu list.

— Ne, to se ne može, to se ne smije! — odgovori odlučno, ali već oborila glavu i ne gleda me.

— Kako se ne smije? Zašto se ne smije? — nastavim ostajući kod svoje ideje. — Ali znate, Nastenjka, kakvo pismo! Razlika je pismu i pismu... Ah, Nastenjko, tako je to! Povjerite se meni, povjerite! Neću vam dati loš savjet. Sve se to može urediti! Ta vi ste i otpočeli prvi — zašto dakle sada...

— Ne mogu, ne mogu! Onda je kao da se naturam ...

— Ah, dobra moja Nastenjko! — prekinem je ne krijući smiješak — ta nije, nije: na kraju krajeva vi imate pravo jer vam je on obećao. A i po svemu vidim da je on otmjen čovjek, da je lijepo postupio — nastavim, sve se više te više oduševljavajući logičnošću svojih dokaza i uvjerenja. — Kako je postupio? Vezao je sebe obećanjem. Rekao je da neće drugu uzeti ako se bude samo ženio; a vama je prepustio potpunu slobodu, pa makar ga se odmah odrekli... U takvim prilikama možete vi učiniti prvi korak; vi imate pravo, vi imate prednost pred njim, makar baš i poželjeli da ga odriješite dane riječi...

— Slušajte, kako biste vi napisali?

— Što?

— Pa to pismo.

— Napisao bih evo ovako: »Poštovani gospodine ...«

— Tako svakako treba — poštovani gospodine.

— Svakako! Uostalom, zašto? Mislim...

— Dakle, dakle! Dalje!

»Poštovani gospodine!

»Oprostite što... — Uostalom, ne, ne treba nikakva ispričavanja! Tu sama činjenica opravdava sve; pišite naprosto:

»Pišem vam. Oprostite mi moju nestrpljivost; ta ja sam cijelu godinu dana nadajući se bila sretna; jesam li ja kriva što sada ne mogu da podnesem ni dan sumnje? Sada, kad ste već došli, možda ste već i promijenili svoje namjere. Onda će vam ovo pismo kazati da se ne tužim i ne krivim vas. Ne krivim vas zato jer nisam vlasnik vašega srca, takva je već moja sudbina!

Vi ste plemenit čovjek. Vi se nećete osmjehnuti i nećete se ozlovoljiti na moje nestrpljive retke. Sjetite se da ih piše bijedna djevojka, da je ona sama, da nema nikoga tko bi je poučio, ni tko bi je savjetovao, i da ona nikada nije znala da vlada svojim srcem. Ali mi oprostite što mi se u dušu i načas prokrala sumnja. Vi niste kadri ni u mislima da uvrijedite onu koja vas je tako voljela i koja vas voli.«

— Da, da! To je baš tako kako sam mislila! — uzvikne Nastenjka i radost joj se zasija u očima. — O, vi ste razbili moje sumnje, vas mi je poslao sam Bog! Hvala vam, hvala!

— Zašto? Zato jer me je poslao Bog? — odgovorim gledajući zanesen njeno radosno lišće.

— Da, makar i zato.

— Ha, Nastenjko! Ta nekim smo ljudima zahvalni makar i zato što žive zajedno s nama. Ja sam vam zahvalan zato što sam vas sreo, zato što ću vas se sjećati za svega mojega vijeka!

— Ta okanite se, okanite se! A sada evo šta, slušajte: ugovorili smo onda da će mi se on, čim doputuje, javiti tako što će mi ostaviti list na jednom mjestu, kod nekih mojih znanaca, dobrih i priprostih ljudi, koji ništa ne znaju o tom; ili ako ne bude mogao napisati list, jer u listu se ne može uvijek sve ispričovijedati, onda će onoga istog dana, čim doputuje, doći ovamo točno u deset sati, gdje smo i utanačili da se sastanemo, ja već znam da je on došao; ali evo već treći dan nema ni lista ni njega. Izjutra ne mogu od bake nikako otići. Predajte osobno moj list sutra onim dobrim ljudima, o kojima sam vam govorila: oni će mu ga već poslati; a ako bude odgovora, donijet ćete mi ga naveče u deset sati.

— Ali pismo, pismo! Ta najprije treba napisati pismo! Sve to može, dakle, da bude prekosutra.

— Pismo ... — odgovori Nastenjka malo zbunjena — pismo ... ali...

Ali nije izgovorila. Najprije odvrtila od mene lišće, zarumenjela se kao ruža i odjednom sam osjetio u ruci pismo, očevidno već odavno napisano, potpuno završeno i zapečaćeno. Neka znana, mila, dražesna uspomena munula mojom glavom!

— R, o, Ro, s, i, si, n, a, na — otpočeo ja.

— Rosina! — zapjevali mi oboje, ja sam je gotovo zagrlio od zanosa, a ona se zarumenjela, koliko je god mogla da se zarumeni, i smijala se kroz suze što su joj poput bisera drhtale na crnim trepavicama.

— Ta okanite se, okanite se! Zbogom sada! — reče brzorečicom. — Evo vam pismo, evo vam i adresa kamo ćete ga odnijeti. Zbogom! Do viđenja! Sutra!

Krepko mi stisla obje ruke, kimnula glavom i šmugnula kao strijela u svoju uličicu. Dugo sam stajao na svojem mjestu i pratio je očima.

»Sutra! Sutra!« — munulo mi glavom kad mi je iščezla iz očiju.

TREĆA NOĆ

Danas je bio tužan, kišan dan, bez tračka svjetlosti, kao što će biti moja starost. Tjeskobne su mi takve neobične misli, takvi mračni osjećaji, po glavi mi vrve takva pitanja, meni još nejasna — a nekako nemam ni snage ni volje da ih riješim. Ne mogu ja riješiti sve to!

Danas se nećemo vidjeti. Jučer, kad smo se rastajali, počelo se naoblačivati nebo i dizala se magla. Rekoh da će sutra biti ružan dan; ona nije odgovarala, nije htjela da govori protiv sebe; njoj je taj dan i svijetao i vedar i ni oblačić neće zastrti njenu sreću.

— Ako uspada kiša, nećemo se sastati! — reče — neću doći.

Mislio sam da nije ni zamijetila današnju kišu, a ipak nije došla.

Jučer je bio naš treći sastanak, treća naša bijela noć ...

Al' kako radost i sreća uljepšavaju čovjeka! Kako srce ključa ljubavlju! Čini ti se, čitavo bi svoje srce izlio u drugo srce, i hoćeš da svi budu veseli, da se svi smiju. I kako je zarazna ta radost! Koliko je nježnosti jučer bilo u njenim riječima, koliko dobrote za me u njenu srcu... Kako me je tetošila, kako mi se umiljavala, kako je hrabrila i mazila moje srce! Oh, kolike li koketnosti od sreće! A ja... Ja sam sve to smatrao za pravu istinu, ja sam mislio da ona...

Ali, bože moj, kako sam i mogao to misliti? Kako sam mogao biti tako slijep kad je sve već oteo drugi, te nije moje: kad najzad i sama ta njena nježnost, njena briga, njena ljubav... da, njena ljubav za mene nije bila ništa drugo nego radost što će se uskoro sastajati sa drugim, želja da i meni nametne svoju sreću? ... Kad on nije došao, kad smo uzalud čekali, namrštila se, snebila i zaplašila. Nijedna njena kretnja, nijedna riječ nije bila više onako laka, živa i vesela. I začudo — podvostručila je svoju pažnju prema meni, kao da instinktivno želi prenijeti na me sve što sama sebi želi, za što se uplašila da se neće dogoditi. Tako se snebila, tako se uplašila moja Nastenjka te je, čini mi se, razumjela napokon da je volim, i ražalila se nad mojom bijednom ljubavlju. Ovako mi, kad smo nesretni, jače osjećamo tuđu nesreću; osjećaj se ne razbija, nego usredotočuje ...

Došao sam joj puna srca i jedva sam dočekaio sastanak. Nisam slutio ono što ću sada osjećati, nisam slutio da će se sve to loše završiti. Ona se sijala od radosti, očekivala odgovor. Odgovor bješe on sam. Trebalo je da dođe, da dohrla na njen poziv. Došla je cijeli sat ranije od mene. Isprva je na sve grohotala, smijala se svakoj mojoj riječi. Bio sam započeo govoriti, ali sam zašutio.

— Zna li zašto se tako radujem? — reći će ona — zašto se tako radujem što vas vidim? Zašto vas tako volim danas?

— Dakle? — zapitam, a srce mi zadrhtalo.

— Zato vas volim jer se niste zaljubili u mene. Ta drugi bi mi na vašem mjestu počeo dodijavati, navaljivati, zakukao bi, razbolio bi se, a vi ste tako dragi!

Stisla mi onda ruku tako da sam gotovo uzviknuo. Ona se nasmijala.

— Bože moj! Kakav ste vi prijatelj! — započela čas kasnije vrlo ozbiljno. — Ta vas je poslao Bog! Šta bi i bilo od mene da niste sada uza me? Kako ste nesebični! Kako su lijepi vaši osjećaji! Kad se udam, jako ćemo se sprijateljiti, jače nego braća. Voljet ću vas gotovo isto onako kao i njega...

Nekako sam se u taj tren neobično rastužio; ali mi ipak u duši zatitralo nešto nalik na smijeh.

— Spopao vas je strah — rekoh — plašite se: mislite da on neće doći.

— Bog s vama! — odgovori ona — da sam manje sretna, valjda bih zaplakala zbog vaše nevjere, zbog vaših prijekora. Uostalom, naveli ste me na razmišljanje i pobudili u meni mnoge misli; ali ću razmisliti kasnije, a sada vam priznajem da istinu govorite. Jest! Nekako nisam posve sabrana; nekako sam sva u očekivanju i sve osjećam nekako prelako. Ali manimo se, okanimo se razgovora o osjećajima...

U to se vrijeme začuli koraci i u mraku se pojavio prolaznik, koji nam je dolazio u susret. Oboje smo zadrhtali, a ona gotovo uzviknula. Ispustio sam joj ruku i učinio pokret kao da kanim otići. Ali smo se prevarili: nije bio on.

— Čega se bojite? Zašto ste mi ispustili ruku? — reče pružajući mi je opet. — Pa šta je? Sastat ćemo ga zajedno. Hoću da on vidi kako se mi volimo.

— Kako se mi volimo! — uzviknem.

»Oh Nastenjko, Nastenjko! — pomislih — koliko si mnogo izrekla tom riječju! Od takve ljubavi, Nastenjko, ponekad hladni srce i pada teret na dušu. Tvoja je ruka hladna, moja vrela kao oganj. Kako si ti, Nastenjko, slijepa!... Oh, kako je sretan čovjek ponekad nenasan! Ali se ne mogu rasrditi na tebe!...«

Najzad mi se srce prepunilo.

— Poslušajte, Nastenjko! — zaviknem — znate li šta se cijeli dan zbivalo sa mnom!

— Pa šta, šta? Pripovijedajte brže? A šta ste sve dosad šutjeli!

— Prvo, Nastenjko, kad sam izvršio sve vaše naloge, predao pismo, pohodio vaše dobre ljude, onda ... onda sam došao kući i legao da spavam.

— Jedino to? — prekine me i nasmije se.

— Da, gotovo jedino to — odgovorim svladavši se, jer su mi na oči već udarale glupe suze. — Probudio sam se jedan sat prije našeg sastanka, ali kao da i nisam spavao. Ne znam što mi je bilo. Išao sam da vam sve to ispričam, kao da je meni zastalo vrijeme, kao da od toga vremena mora zauvijek ostati u meni samo jedan jedini osjećaj, jedno jedino čuvstvo, kao da se jedan čas mora produžiti u cijelu vječnost i baš se sav život za mene zaustavio ... Kad sam se probudio, činilo mi se da mi sada pada na pamet neki glazbeni motiv, odavno poznat, negdje nekada slušan, zaboravljen i sladak. Činilo mi se da mi je za svega života težio da probije iz duše, i tek sada ...

— Ah, bože moj, bože moj! — prekinula me Nastenjka — šta li je sve to? Ne razumijem ni riječi.

— Ah, Nastenjko! Želio sam da vam kakogod ispričam onaj čudni dojam ... — započeo sam žalostivim glasom, u kojem se još krila nada, iako vrlo daleka.

— Manite se, prestanite, manite se! — progovori i za jedan se tren dosjetila, obješenjakinja!

Odjednom je postala nekako neobično govorljiva, vesela, nestašna. Uхватила me ispod ruke, smijala se, željela da se i ja smijem, i svaka je moja zbunjena riječ odjeknula kod nje jasnim, dugim smijehom ... Ja se stao srditi, ona odjednom počela koketirati.

— Poslušajte — započela — ta meni je malko krivo što se niste zaljubili u mene. Razumijete, onda nakon toga čovjeka! Pa ipak, nepredobivi gospodine, ne možete a da me ne pohvalite što sam tako iskrena. Neprestano vam govorim, neprestano govorim, ma kakva mi god glupost mune u glavu.

— Slušajte! To je jedanaest sati, čini mi se — rekoh kad je s dalekoga gradskog tornja zabrujao odmjereni zvuk zvona. Ona odjednom stade, prestade se smijati i poče brojati.

— Jest, jedanaest — reče napokon bojažljivim neodlučnim glasom.

Odmah sam se pokajao što sam je zaplašio, što sam je primorao da broji sate, pa prokleo sebe što me je snašla pakost. Požalio sam je i nisam znao kako bih iskupio svoj grijeh. Počeo je tješiti, tražiti razloge zašto ga nema, iznositi različite povode, dokaze. Nitko se u taj čas nije mogao lakše prevariti nego ona, a i svaki u tom času nekako radosno saslušava kakvu mu drago utjehu i te kako mu je drago ako nađe i malo opravdanja.

— A i smiješno je — započeo sam, sve se više te više raspaljujući i uživajući u neobičnoj jasnoći svojih dokaza — ta i nije on mogao doći; i mene ste zavarali i zamamili, Nastenjko, tako da sam i ja izgubio račun o vremenu... Smislite samo: teško da je već i

dobio pismo; možda ne može da dođe, možda će odgovoriti, pismo će vam, dakle, najranije stići sutra. Čim sutra svane, otići ću po pismo i odmah ću vam javiti. Zamislite, napokon, tisuću vjerojatnosti: nije, na primjer, bio kod kuće kad je došlo pismo, pa ga možda sve dosad nije pročitao? Ta sve se može dogoditi.

— Da, da! — odgovori Nastenjka — i nisam pomislila, dakako, sve se može dogoditi — nastavi najpopustljivijim glasom, u kojem se ipak poput nemile disonancije čula neka druga, daleka misao. — Učinite ovako — nastavi — otiđite sutra, što god možete ranije, te ako što god dobijete, odmah mi javite. Ta znate gdje stanujem? — I ona poče ponavljati svoju adresu.

Onda odjednom posta tako nježna, tako stidljiva ... Činilo mi se da pažljivo sluša šta joj govorim; ali kad sam joj se obratio nekim pitanjem, ušutjela je i odvrtila glavicu od mene. Zgledao sam joj u oči — i zaista: plače.

— Ta čemu to, čemu to? Ah, kakvo ste vi dijete! Kakva je to djetinjarija! ... Okanite se toga!

Ona pokuša da se nasmije, da se umiri, ali podvoljak joj dršće i grudi joj se neprestano dalje bibaju.

— Mislim na vas — reče nakon časa šutnje — tako ste dobri da bih bila od kamena kad to ne bih osjećala. Zna li šta mi je sada palo na pamet? Uspoređivala sam vas dvojicu. Zašto on nije — vi? Zašto on nije takav kakvi ste vi? On je gori od vas, premda ga volim više nego vas.

Nisam joj ništa odgovorio. Ona je, čini mi se, očekivala da ću joj što god reći.

— Dabogme, njega možda još ne razumijem sasvim, možda ga ne poznajem dobro. Zna, uvijek sam ga se bojala; uvijek je bio tako ozbiljan, nekako ponosit. Znam, dabogme, da se samo čini takav, da u njegovu srcu ima više nježnosti nego u mojem... Sjećam se kako me je pogledao onda kad sam mu, sjećate se, došla sa zavežljajem; ali ga ipak nekako previše cijenim, a to je kao da i nismo jednaki?

— Nije, Nastenjko, nije — odgovorim — to znači da vi njega volite više od svega na svijetu i volite ga mnogo više nego sebe samu.

— Da, recimo da je tako — odgovori naivna Nastenjka — ali znate li šta mi je sada palo na um? Ali sada neću govoriti o njemu, nego tako općenito; već mi se odavno sve to motalo po glavi. Slušajte, zašto svi mi nismo takvi, kao braća s braćom? Zašto i najbolji čovjek uvijek kao da nešto taji od drugoga i prešućuje mu? Zašto ne kažeš iskreno, odmah, što ti je na srcu, ako znaš da svoju riječ nećeš izgovoriti u vjetar? A onamo se svatko drži kao da je oporiji nego što zaista jest, kao da se svi boje da ne bi povrijedili svoje osjećaje ako ih vrlo brzo iznesu...

— Ah, Nastenjko! Vi govorite istinu; ta sve se to zbiva radi mnogih razloga — prekinem je, prigušujući u taj čas jače nego ikada svoje osjećaje.

— Nije, nije! — odvrati ona vrlo osjećajno. — Evo, vi, na primjer, niste takvi kakvi su drugi! Ne znam zaista kako bih vam pripovjedila što osjećam; ali mi se čini, vi, evo, na primjer ... makar i sada... meni se čini, vi nešto žrtvujete radi mene — nadoveže bojažljivo i letimice me pogleda. — Oprostite mi što vam govorim tako: ta ja sam priprosta djevojka; ta malo sam još toga vidjela, i zaista ne umijem ponekad da govorim — nadoveže glasom koji je drhtao od nekog pritajenog osjećaja, a ipak pokušavajući da se osmjehne — ali sam vam jedino željela reći da sam vam zahvalna, da i ja osjećam sve to... O, dao vam Bog za to sreće! Eno, ono što ste mi napripovijedali tada o vašem sanjaru, nije nikako istina, to jest, ja bih rekla, nikako se ne tiče vas. Vi ozdravljate, vi ste sasvim drugačiji čovjek nego što ste opisali sami sebe. Ako ikada zavolite koju, Bog vam dao sreće s njom! A njoj ne želim ništa, jer ona će biti s vama sretna. Ja to znam, i žensko sam i sama, i morate vjerovati kad vam kažem tako...

Zašutjela i krepko mi stisla ruku. Ni ja nisam ništa mogao da kažem kako sam bio uzbuđen. Prošlo nekoliko časova.

— Jest, jasno je da neće danas doći! — reče napokon i digne glavu. — Kasno je!....

— Doći će sutra — rekoh najuvjerljivijim i najtvrdim glasom.

— Da — dometne razveselivši se — i sama vidim sada da da će doći tek sutra. Do viđenja, dakle! Sutra! Ako bude padala kiša možda neću doći. Ali prekosutra ću doći, ma šta mi se dogodilo, budite svakako ovdje; hoću da se sastanemo, sve ću vam ispriповijedati.

A onda, kad smo se rastajali, dala mi ruku, vedro me pogledala i rekla mi:

— Ta mi smo sada zauvijek sklopili prijateljstvo, zar ne? O, Nastenjko, Nastenjko! da znaš kako sam sada osamljen! Kad je izbilo devet sati, nisam mogao da izdržim u sobi, te sam se obukao i izišao, unatoč kišovitu vremenu. Bio sam ondje, sjedio na našoj klupici. Bio sam pošao u njihovu uličicu, ali sam se zastidio i vratio se, a nisam ni pogledao u njihove prozore, a mogao sam za nekoliko koračaja doći do njihove kuće. Došao sam kući u toliku jad u kakvu nisam nikada bio. Vlažna li, ružna vremena! Da je lijepo vrijeme, šetao bih svu noć ...

Ali sutra, sutra! Sutra će mi ona sve ispriповijedati.

Ali pisma nije danas bilo. Uostalom, tako je i moralo biti. Sastali su se već...

ČETVRTA NOĆ

Bože, kako se sve to završilo! Čime se sve to završilo!

Došao sam u devet sati. Ona je već bila ondje. Opazio sam je još iz daljine; stajala je, kao i onda, prvi put, nalaktila se na ogradu na obali i nije čula kako sam joj pristupio.

— Nastenjko! — zovnem je, silom gušeći svoje uzbuđenje. Ona se brzo okrenula prema meni.

— Dakle — reče — dakle! Brže!

Gledao sam je u nedoumici.

— Ah, a gdje je pismo! Jeste li donijeli pismo? — ponovi ona, a rukom se uhvatila za ogradu.

— Nisam, nemam pisma — rekoh napokon — zar još nije došao?

Ona problijedi strašno i dugo me ukočeno gledala. Razbio sam joj posljednju nadu.

— Pa Bog bio s njim! — izgovori napokon isprekidanim glasom. — Bog s njim, ako me tako ostavlja.

Oborila oči, onda htjela da me pogleda, ali nije mogla. Još nekoliko je časaka svladavala svoju uzbuđenost, i odjednom se okrenula, nalaktila se na balustradu na obali i zaplakala.

— Nemojte, nemojte! — izgovorio sam, ali nisam imao sna-ge da nastavim gledajući je, a i šta bih joj rekao?

— Ne tješite me — govorila je plačući — ne govorite o njemu, ne govorite da će doći, da me nije ostavio ovako okrutno, ovako nečovječno, kako je sad uradio. Zašto, zašto? Zar je bilo što u mojem pismu, u tom nesretnom pismu?...

To joj ridanje presjeklo glas; meni se, gledajući je, kidalo srce.

— O, kako je to nečovječno i okrutno! — započela opet. — I ni retka, ni retka! Da je barem odgovorio da mu nisam potrebna, da me odbacuje; ali ni jednoga retka za puna tri dana! Kako je lako uvrijedio bijednu nezaštićenu djevojku, koja je jedino skrivila što ga voli. Oh, koliko sam pretrpjela za ta tri dana! Bože moj! Bože moj! Kad se sjetim da sam mu došla prvi put sama, da sam se ponizivala pred njim, plakala, molila ga makar za trenutak ljubavi... I nakon toga!... Slušajte — reče obraćajući mi se, a crne joj se očiце zablislale — ta nije tako! Ne može biti tako; to nije prirodno! Ili ste se prevarili vi ili ja; možda nije dobio pismo? Možda sve dosad ne zna ništa? Zar se može, rasudite sami, kažite sami, za boga miloga, objasnite mi — ja ne mogu da to razumijem — zar se može tako barbarski prosto postupiti kako je on postupio prema meni! Ni jedne riječi! I za posljednjega se čovjeka na svijetu ima više milosrđa. Možda je štogod čuo, možda mu je tkogod što rekao o meni? — zaviknula i obratila mi se pitajući. — Šta, šta vi mislite?

— Slušajte, Nastenjko, sutra ću u vaše ime otići do njega.

— Pa!

— Zapitat ću ga za sve, pripovjedit ću mu sve.

— Pa, pa!

— Napišite pismo... Nemojte reći da nećete, Nastenjko, nemojte reći da nećete! Primorat ću ga da štuje vaš postupak, sve će doznati, te ako ...

— Ne, prijatelju moj, ne — prekine me ona. — Dosta je! Ni riječi više, ni jedne moje riječi, ni retka, dosta je! Ja ga ne poznajem, ja ga ne volim više, ja ću ga za ... bo ... raviti...

Nije izgovorila.

— Umirite se, umirite se! Sjednite, Nastenjko, ovamo — rekoh posađujući je na klupicu...

— Ta ja sam mirna. Manite se. To je tako! To su suze, ta će se osušiti! Zar mislite da ću sebe upropastiti, da ću se utopiti? ...

Srce mi bješe prepuno; htjedoh da progovorim, ali nisam mogao.

— Slušajte! — nastavi ona, a uhvatila me za ruku. — Kažite: zar i vi ne biste postupili tako? Zar i vi ne biste ostavili onu koja bi vam sama došla, zar joj ne biste u oči dobacili bestidnu porugu na račun njena slaba, glupa srca! Biste li je pazili? Biste li pomislili da je bila sama samcata, da nije znala pripaziti na sebe, da se nije znala očuvati ljubavi za vas, da nije kriva, da nije napokon kriva ... da nije ništa učinila ... O, bože moj, bože moj...

— Nastenjko! — uzviknem najzad jer nisam više mogao da svladam uzbuđenje. — Nastenjko! Vi me mučite! Vi zlijedite moje srce, vi me ubijate, Nastenjko! Ne mogu da šutim! Moram najzad da govorim, da iznesem šta mi se nataložilo ovdje na srcu ...

Ovako govoreći, ustadoh s klupe. Nastenjka me uhvatila za ruku te me gleda u čudu.

— Šta vam je? — reče napokon.

— Slušajte! — rekoh odlučno. — Slušajte me, Nastenjko! Ovo što ću sada govoriti sve je besmislica, sve je neostvarivo, sve je glupo! Znam da se to ne može nikada zbiti, ali ne mogu ni da šutim. U ime ovoga što vas sada mori molim vas unaprijed, oprostite mi...

— Dakle, šta je? — rekla te prestala da plače i uporito me gledala, a čudna joj se radoznalost blistala u začuđenim očima. — Šta vam je?

— To je neostvarivo, ali ja vas volim, Nastenjko! Eto što je! Pa, sada je sve rečeno! — rekoh, mahnuvši rukom. — Sada ćete razabrati možete li sa mnom govoriti onako kako ste maloprije govorili, možete li najzad slušati ovo što ću vam govoriti...

— Šta je, dakle, šta je? — prekinula me Nastenjka. — Šta će od toga biti? Pa, odavno sam znala da me volite, samo mi se sve činilo da me tako, obično, nekako volite... Ah, bože moj, bože moj!

— Iz početka je bilo obično, Nastenjka, ali sada, sada!... Meni je isto onako kao što je bilo vama kad ste mu došli onda sa svojim zavežljajem. Gore nego vama, Nastenjko, jer on tada nije nikoga volio, a vi volite.

— Šta vi to meni govorite! Ja vas na kraju krajeva nikako ne razumijem. Ali, slušajte, čemu sve ovo, to jest, ne čemu, nego zašto vi to ovako, i ovako odjednom... Bože! Govorim gluposti! Ali vi...

I Nastenjka se posve zbunila. Obrazi joj planuli; oborila oči.

— A šta bih, Nastenjka, šta bih radio? Ja sam kriv, ja sam se, na nesreću, poslužio... Ali nije, nije, nisam ja kriv, Nastenjko; ja to razabirem, osjećam, jer mi srce govori da sam prav, jer vas ja ne mogu ničim uvrijediti, ništa vam nažao učiniti! Bio sam vaš prijatelj; pa, evo, i sada sam vam prijatelj; ničemu se nisam iznevjerio. Evo mi sada, Nastenjko, teku suze. Neka teku, neka teku — nikome ne smetaju. Presušit će, Nastenjko.

— Ta sjednite, sjednite — reče posađujući me na klupu — oh, bože moj!

— Neću! Neću da sjednem, Nastenjko; ne mogu dulje ostati ovdje. Vi me više ne možete gledati: sve ću vam kazati pa ću otići. Želim samo kazati da nikada ne biste bili saznali da vas volim. Čuvao bih svoju tajnu. Ne bih vas mučio sada, ovoga časa, svojom sebičnošću. Ne bih! Ali sada nisam mogao izdržati, sami ste progovorili o tom, vi ste krivi, vi ste svemu krivi, a ja nisam kriv. Ne možete me otjerati od sebe ...

— Ta i neću, neću, ne tjeram vas, ne tjeram! — govori Nastenjka, krijući jadrnicu svoju zabunu koliko je god mogla.

— Vi me ne tjerate? Ne tjerate? A u prvi čas htjedoh i sam pobjeći od vas. I otići ću, samo ću vam najprije sve kazati, jer kad ste ovdje govorili, nisam mogao izdržati: kad ste ovdje plakali, kad ste se mučili zato, ta zato (okrstit ću to, Nastenjko, pravim imenom), zato jer vas on odbacio, zato jer je odbio vašu ljubav, osjetio sam, razabrao sam da u mojem srcu ima toliko ljubavi za vas, Nastenjko, toliko ljubavi! ... I tako me je ogorčilo što ne mogu tom ljubavlju da vam pomognem... te mi se srce kidalo, i ja, ja — nisam mogao šutjeti, morao sam govoriti, Nastenjko, morao sam govoriti!...

— Da, da! govorite, govorite sa mnom tako! — reče Nastenjka s neobjašnjivom kretnjom. — Možda je vama čudno što s vama razgovaram ovako, ali... govorite! Kazat ću vam kasnije! Sve ću vam pripovjediti!

— Vi me, Nastenjko, žalite; vi me naprosto žalite, prijateljice moja! Ali što je propalo, propalo je! Što je izrečeno, ne može se vratiti! Zar nije istina? Sada, dakle, znate sve. To je, dakle, polazna točka. Dobro dakle. Sada je sve to krasno; samo poslušajte! Dok ste sjedjeli i plakali, mislio sam (oh, dopustite mi da kažem šta sam mislio!), mislio sam da... (ali to, dakako ne može biti, Nastenjko) mislio sam da vi... mislio sam da ga nekako ondje ... tako, na nekakav sasvim neobičan način, ne volite više. Onda — to sam, Nastenjko, mislio jučer, i već prekjučer — onda bih učinio tako, svakako bih učinio sve da me zavolite; ta vi ste kazali, ta vi ste i sami govorili, Nastenjko, da ste me već gotovo potpuno zavoljeli. Šta je dakle dalje? Eto, ovo je gotovo sve što sam htio da kažem; preostaje mi jedino da kažem šta bi onda bilo da ste me zavoljeli, jedino to, ništa više! Poslušajte, dakle, prijateljice moja — jer vi ste ipak moja prijateljica — ja sam dakako priprost, bijedan čovjek, tako neznatan, ali ne radi se o tom (nekako ne mogu sve da kažem što treba, to je od zabune, Nastenjko), nego bih vas tako volio, tako volio, te ako biste i dalje voljeli njega i nastavili voljeti onoga kojega ne poznajem ipak ne biste primijetili da vam je moja ljubav kakogod teška. Samo biste razabrali, samo biste osjećali svakoga časa da kraj vas kuca zahvalno, zahvalno srce, toplo srce, koje za vas... Oh, Nastenjko, Nastenjko! Šta ste učinili od mene!...

— Ta ne plačite, neću da plačete — reče Nastenjka naglo ustajući s klupe. — Idemo, ustanite, idite sa mnom, ta ne plačite, ne plačite — govorila je otirući suze rupcem — ta idemo sada; možda ću vam reći nešto... Ako me je, dakle, ostavio sada, ako me je zaboravio, premda ga još i sad volim (neću da vas varam)... ali, poslušajte, odgovarajte mi. Kad bih, na primjer, zavoljela vas, to jest, kad bih samo... Ah, prijatelju moj, prijatelju moj! Kad pomislim, kad pomislim da sam vas onda uvrijedila, da sam se podsmijevala vašoj ljubavi kad sam vas hvalila za to što se niste zaljubili u mene! O, bože! Ta kako to nisam vidjela unaprijed, kako nisam vidjela unaprijed, kako sam bila tako glupa, ali... Odlučila sam se, dakle, sve ću kazati.

— Poslušajte, Nastenjko, znate li što? Ostavit ću vas, eto to je! Ja vas zapravo samo mučim. Vas evo sada grize savjest zbog toga što ste mi se podsmijevali, a ja neću, da, neću da, osim svojega jada... Ja sam dakako kriv, Nastenjko, ali zbogom!

— Stanite, saslušajte me: možete li počekati?

— Šta da počekam, kako?

— Ja ga volim; ali to će proći, to mora proći, ne može to da ne prođe; prolazi već, osjećam ... Tko bi znao, možda će se još danas završiti, jer ga mrzim, jer mi se narugao, a vi ste ovdje plakali sa mnom, jer me ne biste odbacili kao on, jer me volite, a on me nije volio, jer, napokon i sama volim vas... Da, volim! Volim vas, kao što vi volite mene: ta to sam vam još i prije sama rekla, sami ste čuli — volim vas zato jer ste bolji od njega, jer ste plemenitiji od njega, jer, jer on...

Jadnica se toliko uzбудila da nije dovršila već mi glavu položila na rame, onda na prsa i gorko zaplakala. Tješio sam je, mirio, ali nije mogla da prestane, sve mi stiskala ruku i govorila između jecaja: »Počekajte, počekajte; evo ću odmah prestati! Hoću da vam

kažem... nemojte misliti da su te suze — samo tako, od slabosti, počekajte dok prođe... Najzad je prestala plakati, obrisala suze, i mi opet pođosmo. Htjedoh govoriti, ali ona me dugo još svejednako molila da počekam. Zašutjeli smo ... Napokon se sabrala i počela govoriti.

— Evo dakle — otpočela slabim, drhtavim glasom, ali u njem zazvučalo odjednom nešto takvo što mi je prodrlo do u samo srce i slatko me u njem zaboljelo — nemojte misliti da sam tako nestalna i vjetrenjasta, nemojte misliti da mogu tako lako i brzo da zaboravim i iznevjerim... Cijelu sam ga godinu voljela, i kunem se Bogom da mu nikada, nikada ni mišlju nisam bila nevjerna. On je to prezreo; on me je ismijao — Bog bio s njim! Ali me je uvrijedio i ranio mi srce. Ja... ja ga ne volim, jer ja mogu voljeti samo ono što je velikodušno, što me razumije, što je plemenito; jer sam i sama takva i on me nije dostojan — da Bog bio s njim! Bolje je učinio nego da sam se kasnije prevarila u svojim nadama te doznala tko je on... Svršeno je dakle! Ali tko bi znao, dobri moj prijatelju — nastavi ona stišući mi ruku — tko bi znao, možda je i sva moja ljubav bila varka, plod mašte, možda se započela od nestašnosti, od sitnica, zato jer sam bila pod bakinom paskom? Možda je trebalo da zavolim drugoga, a ne njega, ne takva čovjeka, nego drugoga, koji bi me žalio i... i... Ali okanimo se, okanimo se toga — prekine Nastenjka, a zadihala se od uzbuđenja — htjela sam vam samo kazati... htjela sam vam kazati, ako unatoč tomu što ga volim (nije da sam ga voljela), ako unatoč tomu kažete još... Ako osjećate da je vaša ljubav tako velika te možete napokon istisnuti iz moga srca pređašnju ljubav... Ako me budete požalili, ako me ne budete prepustili samu svojoj sudbini, ako me budete uvijek voljeli kako me sada volite, to vam se kunem da će zahvalnost... da će moja ljubav biti napokon dostojna vaše ljubavi... Hoćete li me sada uzeti?

— Nastenjko! — uzviknem, sav zadihan od ridanja. — Nastenjko! O, Nastenjko! ...

— Ali dosta, dosta! Ta sada je sasvim dosta! — ona će jedva se svladavajući. — Sad je sve rečeno, zar ne? Je li? I vi ste dakle sretni, i ja sam sretna; ni riječi više o tom; počekajte; poštedite me... Govorite o čemugod drugom, za boga miloga!...

— Da, Nastenjko, da! Dosta je o tom, sada sam ja sretan, ja... De, Nastenjko, de da govorimo o čemu drugom, da brže zapodjenemo razgovor; da! Ja sam pripravan...

A nismo znali šta bismo govorili, smijali smo se, plakali, govorili o svemu i svačemu bez veze i mislili; čas smo hodali po pločniku, čas se iznenada vraćali i prelazili ulicu; onda se ustavljali i opet prelazili na obalu; vladali smo se kao djeca.

— Sad živim sam, Nastenjko — progovorim — a sutra... Pa, dakako, ja sam, znate, Nastenjko, siromašan, imam svega tisuću i dvije stotine, ali to je svejedno...

— Razumije se da je svejedno, a baka ima mirovinu; ona nam, dakle, neće biti na teret. Moramo uzeti baku.

— Dakako, moramo uzeti baku... Samo eto Matrjona...

— Ah, a i u nas je Fjokla!

— Matrjona je dobra, samo ima jednu manu: ona nema, Nastenjko, mašte, baš nikakve mašte; ali, to je svejedno...

— Svejedno je; mogu one obje biti zajedno; a vi se sutra selite nama!

— Šta to? Vama? Dobro, pripravan sam...

— Da, najmite stan kod nas. Kod nas je ondje gore mezanin; prazan je; bila je stanarka, starica, plemkinja; ona se odselila, a baka, znam, hoće da iznajmi mladu čovjeku; ja velim: »A zašto mladu čovjeku?« A ona kaže: »Pa tako, već sam stara, a da nisi, Nastenjko, pomislila da te želim udati za njega«. I sama sam se dosjetila da je radi toga...

— Ah, Nastenjko!

I mi se oboje nasmijali.

— Ali, dosta je, dosta. A gdje vi stanujete? I zaboravila sam.

— Ondje kod -skoga mosta, u Baranikovljevoj kući.

— To je velika kuća?

— Jest, velika kuća.

— Ah, znam, lijepa kuća; samo iselite, znate, iz nje, i preselite se što brže k nama...

— Odmah sutra, Nastenjko, odmah sutra; ondje nešto dugujem za stan, ali to je svejedno ... Dobit ću naskoro plaću ...

— A znate, ja ću možda poučavati, izučit ću i poučavat ću...

— Pa, divno dakle... a ja ću naskoro, Nastenjko, dobiti i nagradu...

— Sutra ćete, dakle, biti moj stanar...

— Hoću, i mi ćemo otići na »Seviljskoga brijajača,« jer će ga naskoro opet davati.

— Hoćemo, otići ćemo — reče Nastenjka smijući se — ne, bolje je da ne slušamo »Brijajača« nego štogod drugo...

— Pa dobro, štogod drugo; dakako, to će biti bolje, na to nisam pomislio...

Ovako smo govorili i hodali kao omamljeni, kao da i sami ne znamo šta se s nama zbiva. Čas smo postajkivali i dugo se razgovarali na istom mjestu, čas opet hodali i zalazili bogzna kuda, i opet smijeh, opet suze... Sad Nastenjka poželi kući, a ja je ne smijem

zadržavati i hoću da je pratim sve do kuće; mi polazimo, a odjednom, nakon četvrt sata, opet se nalazimo na obali, baš kod naše klupe. Sad ona uzdahne i opet joj se suzica pojavi na oku; bojim se, zebem... Ali mi ona odmah stišće ruku i opet me poteže da hodamo, brbljamo, govorimo...

— Vrijeme je sada, vrijeme mi je kući; mislim da je vrlo kasno — reče napokon Nastenjka — dosta smo djetinjarili!

— Jest, Nastenjko, ali sada neću zaspati; neću kući.

— I ja, čini mi se, neću zaspati; ali otpratite me...

— Svakako!

— Ali sada ćemo svakako upravo do stana.

— Svakako, svakako...

— Poštena riječ?... Jer, i treba da se jednom vratim kući!

— Poštena riječ — odgovorim smijući se...

— Idemo dakle!

— Idemo!

— Pogledajte, Nastenjko, na nebo, pogledajte! Sutra će biti divan dan; kako je modro nebo, kakav je mjesec! Pogledajte; eno onaj ga žuti oblak sada Zastire, gledajte, gledajte! ... Ne, prošao je kraj njega. Ta gledajte, gledajte!...

Ali Nastenjka nije gledala oblak nego stajala šuteći, kao ukopana; za časak se stala nekako bojažljivo privijati posve uza me. Ruka joj zadrhtala u mojoj ruci; pogledah je... Ona se još jače naslonila na mene.

U taj čas prošao kraj nas mlad čovjek. Odjednom zastao, pažljivo nas pogledao i opet otkoračao nekoliko koračaja.

Meni zadrhtalo srce...

— To je on! — odgovori ona šapatom, još se jače, još se drhtavije privijajući uza me... Jedva sam se održao na nogama.

— Nastenjko! Nastenjko! Ti si to! — začuo se za nama glas i u taj čas zakoračio mladić nekoliko koračaja prema nama...

Bože, krika li! Kako je zadrhtala! Kako mi se istrkla iz ruku i prhnula njemu u susret!... Stajao sam i gledao ih kao gromom ošinut. Ali tek što mu je pružila ruke, tek što mu je poletjela u zagrljaj, okrenula se odmah opet meni, stvorila se kraj mene, kao vjetar, kao munja, i prije no što sam mogao da se snađem, zagrlila me objema rukama i krepko me, žarko poljubila. Onda, ne rekavši mi ni riječi poletjela opet put njega uhvatila ga za ruke i povukla za sobom.

Dugo sam stajao i gledao za njima... Napokon mi oboje nestadoše iz očiju

JUTRO

Moje se noći završile jutrom. Dan je bio ružan. Padala je kiša i nujno mi lupkala u okna; u sobici je bio mrak, napolju tmurno. Glava me boljela i vrtjelo mi se; groznica mi se šuljala po udovima.

— Pismo za te, gospodine, od gradske pošte, donesao pismonoša — progovorila do mene Matrjona.

— Pismo! Od koga? — uzviknuo sam skočivši sa stolice.

— Pa ne znam, gospodine, pogledaj od koga je, možda je ondje i napisano.

Rastrgoh pečat. Od nje je!

»O, oprostite, oprostite mi! — pisala mi Nastenjka — klečeći vas zaklinjem, oprostite mi! Prevarila sam i vas i sebe. To je bio san, priviđenje... Izginula sam danas poradi vas; oprostite, oprostite mi!...

Ne krivite me, jer se prema vama nisam ništa promijenila: kazala sam da ću vas voljeti pa i sada vas volim, više nego volim. O, bože! Da vas mogu obojicu voljeti! O, da ste vi on!

»O, da je on vi!« — mumilo mi glavom. Sjetio sam se tvojih riječi, Nastenjko!

»Bog vidi šta bih sada učinila za vas! Znam da je vama teško i da se žalostite. Uvrijedila sam vas, ali vi znate — kad voliš, zar dugo pamtiš uvredu! A vi me volite!

Hvala vam! Da! Hvala vam za tu ljubav. Jer mi se ona u pamet urezala kao sladak san, kojega se još dugo sjećaš kad se probudiš; jer ću se uvijek sjećati onoga trenutka kad ste mi onako bratski otvorili svoje srce i onako velikodušno primili za dar moje ubijeno srce da ga čuvate, tetošite, izliječite... Čuvat ću tu uspomenu, bit ću joj vjerna, neću joj se iznevjeriti, neću se iznevjeriti svojemu srcu: odviše je postojano. Još jučer se onako brzo vratilo onomu čije će ostati zauvijek.

Sastat ćemo se, vi ćete doći k nama, vi nas nećete ostaviti, vi ćete do vijeka biti prijatelj, brat moj... A kad me sretnete, dat ćete mi ruku... je li? Vi ćete mi je dati, vi ste mi oprostili, zar ne? Vi me volite kao i prije?

O, volite me, ne ostavljajte me, jer vas toliko volim ovog časa, jer sam dostojna vaše ljubavi, jer ću je zavrijediti... prijatelju moj dragi! Iduće se sedmice udajem za nj. Vratio se zaljubljen, nikada me nije zaboravio... Nećete se srditi zato što pišem o njemu. Ali želim da s njim dođem do vas; vi ćete ga zavoljeti, je li?

Oprostite, dakle, sjećajte se i volite vašu

Nastenjku.«

Dugo sam prečitavao taj list; suze mi curkom curile iz očiju. Konačno mi list ispao iz ruku i ja prekrio lice.

— Dragoviću! Ej, dragoviću! — započela Matrjona.

— Šta je, stara?

— Pa svu sam paučinu ščistila sa stropa; sada, ako te volja, ženi se, sazivaj goste, u dobar čas...

Pogledao sam Matrjonu. Bila je to još držeća mlada starica, ali, ne znam zašto, odjednom mi se prikazala ugasla pogleda, s borama na licu, zgrbljena, iznemogla... Ne znam zašto, odjednom mi se učinilo da je moja soba ostarjela isto onako kao i starica. Zidovi i pod olinjali, sve se natmurilo; paučine se stvorilo još više. Ne znam zašto, kad sam pogledao na prozor, učinilo mi se da je i kuća preko puta također prestarjela i stmurila se, da se štuka tura na stupovima odlupila i osula, da su karniše pocrnjele i raspucale se, a zidovi, jarke tamnožute boje, ispjegali se...

Ili je sunčana zraka iznenada provirila kroz oblake te se opet sakrila pod kišni oblak i sve mi se opet pred očima stmurilo; ili je možda tako ružno i tužno trenula preda mnom cijela perspektiva moje budućnosti, te sam ugledao sebe ovakva kakav sam danas, upravo nakon petnaest godina, prestario, u toj istoj sobi, isto tako samotnan, s tom istom Matrjonom, koja se nikako nije opametila za svih tih godina.

Ali da zlopamtim, Nastenjko, da mračan oblak navedem na tvoju vedru, nepomućenu sreću, da te gorko prekorim i jad usadim u tvoje srce, da ga ranim tajnom grižnjom i primoram ga da sjetno kuca u času blaženstva, da zgnječim ma i jedan od onih nježnih cvijetaka što si ih uplela u crne kudre, kad si s njim pošla k oltaru ... o, nikada, nikada! Neka vedro bude tvoje nebo, neka svijetao i nepomućen bude mili tvoj osmijeh, blagoslovena bila ti za časak blaženstva i sreće što si dala drugomu, samotnomu, zahvalnomu srcu!

Bože moj! Cijeli časak blaženstva! Ta zar je to premalo ma i za sav čovječji život?...